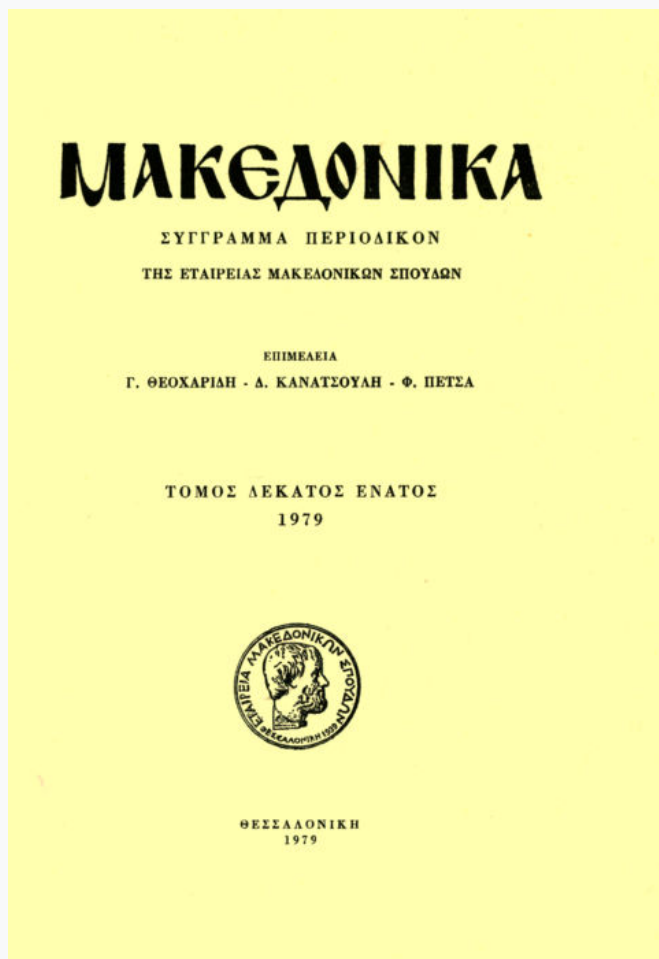

Μακεδονικά

Τόμ. 19, Αρ. 1 (1979)

Το αρχοντικό του Μπασάρα στην Καστοριά και η εμπορική δραστηριότητα της οικογένειας στο α' μισό του 19ου αιώνα

Καλλιόπη Θεοχαρίδου

doi: [10.12681/makedonika.472](https://doi.org/10.12681/makedonika.472)

Copyright © 2014, Καλλιόπη Θεοχαρίδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοχαρίδου Κ. (1979). Το αρχοντικό του Μπασάρα στην Καστοριά και η εμπορική δραστηριότητα της οικογένειας στο α' μισό του 19ου αιώνα. *Μακεδονικά*, 19(1), 298–327. <https://doi.org/10.12681/makedonika.472>

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΜΠΑΣΑΡΑ ΣΤΗΝ ΚΑΣΤΟΡΙΑ
ΚΑΙ Η ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ
ΣΤΟ Α΄ ΜΙΣΟ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

Στήν περιοχή Ντολτσό¹, στο ΝΑ κομμάτι της πόλης, που μαζί με την περιοχή 'Απόζαρι είναι ό,τι απόμεινε από την μέχρι πριν λίγα χρόνια μαγευτική, παραδοσιακή Καστοριά, βρίσκεται το αρχοντικό του Μπασάρα, πάνω σ' ένα τρίστυλο, μαζί με δύο ακόμη από τα σπουδαιότερα σωζόμενα αρχοντικά, του Νατζή και των 'Αδελφών 'Εμμανουήλ.

'Εδώ και λίγα χρόνια αγοράστηκε από το κράτος σαν ένα από τα παλιότερα και χαρακτηριστικότερα δείγματα της τοπικής αρχιτεκτονικής της περιόδου της ελληνικής αναγέννησης, όταν η πόλη πήρε και τη μεγαλύτερη της πολεοδομική, αλλά και οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη².

1. Ιστορικό πλαίσιο. 'Η οικονομική άκμή της Καστοριάς, αίτια και της οικοδομικής άνθησης που παρατηρείται στην περιοχή, διαρκεί δύο περίπου αιώνες και τοποθετείται χοντρικά από τα μέσα του 17ου αι. μέχρι και τα μέσα του 19ου αι., εποχή που ακμάζουν γενικότερα κι όλες οι πόλεις και κωμοπόλεις της Δυτικής Μακεδονίας.

1. 'Ο Ντολτσός ήταν ένα από τα κεντρικότερα σημεία της Καστοριάς μαζί με το Τσαρσί (άγορά) και τη Μεγάλη Πόρτα, όπως μας πληροφορεί κι ένα τοπικό λαϊκό τραγούδι, βλ. Γ. Μέγα, Χριστούγεννα στην Δυτική Μακεδονία, «'Ημερ. Δυτικ. Μακεδονίας» 1961, σ. 196.

2. Στα 1520 η Καστοριά είχε 962 οικογένειες, βλ. Κ. Μοσκόφ, Θεσσαλονίκη 1700-1912, τομή της μεταπρατικής πόλης, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 33. Κατά τον Rouqueville, που επισκέπτεται την πόλη στις αρχές του 19ου αιώνα, έχει 1.600 οικογένειες χριστιανικές-τούρκικες-εβραϊκές, βλ. P o u q u e v i l l e, Voyage de la Grèce, Paris 1826, τ. 3, σ. 9, ενώ κατά το υποτιθέμενο χειρόγραφο του Μεγδάνη, που πιθανόν ανήκει στην ίδια εποχή, αριθμούσε 1.100 σπίτια, βλ. Μ. Καλινδέρη. Γραπτά μνημεία από την Δυτ. Μακεδονία χρόνων τουρκοκρατίας, Πτολεμαΐς 1940, σ. 24-25. Στα 1886 η πόλη έχει 9.000 κατοίκους, από τους οποίους 4.000 είναι Έλληνες, με 4 σχολεία (2 αρρένων και 2 θηλέων) και 60 εκκλησίες, βλ. Ν. Σχινά, 'Οδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας, 'Ηπείρου, τ. 1, 'Αθήναι 1886, σ. 117-120. Για πληροφορίες σχετικά με την εκπαιδευτική δραστηριότητα και τα πρώτα σχολεία της πόλης που ιδρύονται ήδη από τα τέλη του 17ου αιώνα, βλ. 'Α.π. Βακαλόπουλου, Οί Δυτικομακεδόνες απόδημοι επί τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 18-20.

Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ἀρχίζει νὰ δημιουργεῖται, νωρίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐλληνικὴ περιοχὴ καὶ παράλληλα μὲ τὴν τάξη τῶν γεωργῶν καὶ βιοτεχνῶν, ἡ τάξη τῶν Ἑλλήνων ἀστῶν, ἐμπορευόμενων κυρίως μὲ τὴν Κεντρικὴ καὶ Ἀνατολικὴ Εὐρῶπῃ¹.

Οἱ λόγοι, ποὺ ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη πῆρε αὐτὸν τὸν ἰδιαίτερο δρόμο στὰ ὄρεινά, ἔχουν τὶς ρίζες τοὺς στοὺς προηγούμενους κρίσιμους αἰῶνες, τὸν 16ο καὶ 17ο αἰ., μὲ τὶς μεγάλες δημογραφικὲς ἀνακατατάξεις, ὅποτε ἐξαιτίας τῆς τουρκικῆς καταπίεσης καὶ ἀσυδοσίας² ἐγκαταλείπονται χωριά καὶ πόλεις στὰ πεδινὰ καὶ πάνω στοὺς δρόμους, ἐνῶ οἱ πληθυσμοὶ ποὺ συγκεντρώνονται στὰ ὄρεινά, μὴ μπορώντας νὰ τραθοῦν ἀπὸ τὴν ἄγρονη γῆ, ἀναγκάζονται νὰ βροῦν ἄλλες διεξόδους.

Μιά ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἡ μετανάστευση³, ἄλλη ἡ ἐξειδίκευση τῆς παραγωγῆς (κυρίως κτηνοτροφία), ὥστε νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἐμπορευματοποιούμενο προϊόν καὶ στὴ συνέχεια ἡ βιοτεχνικὴ τοῦ ἐπεξεργασίας. Ἡ ἐξειδίκευση τῆς παραγωγῆς στὰ χωριά καὶ τὶς πόλεις τῆς Μακεδονίας φαίνεται ἤδη ἀπὸ τὸν 15ο, 16ο καὶ 17ο αἰῶνα, ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ τους λειτουργία. Στὶς πόλεις αὐτὲς—Μοναστήρι, Σκόπια, Βελεσά, Περλεπέ, Καστοριά, Σέρβια, Βέροια, Γενίτσα—οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς μισὲς οἰκογένειες ἀπασχολοῦνται μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιοτεχνία. Στὴν Καστοριά συγκεκριμένα, στὰ 1520 μέσα σὲ

1. Ἡ μεγαλύτερη ἀγορά, τὸ τέρμα τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου εἶναι ἡ Αὐстроουγγαρία. Τὰ πρῶτα γραπτά τεκμήρια γιὰ τὴν κίνηση τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων στὴν Τρανσυλβανία τὰ ἔχουμε ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνα, ἐνῶ ὁμαδικὰ ἐμφανίζονται γύρω στὰ 1660 (χορηγοῦνται καὶ εἰδικὰ προνόμια ἀπὸ τὸ βασιλιά Lipot I), βλ. Ö d ö n F ü n e s, Οἱ Ἕλληνες τῆς Οὐγγαρίας, Θεσσαλονίκη 1965. Μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Passarowitz στὰ 1718 ἔχουμε ἓνα μεγάλο μεταναστευτικὸ κύμα, ἐνῶ μὲ τὴ λήξη τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζή ἡ Ρωσία ἀνοίγεται σὰν νέο εὐρύτατο πεδίο στὴν ἐλληνικὴ ἐμπορικὴ δραστηριότητα.

2. Μὲ τὸ τέλος τῶν μεγάλων κατακτήσεων τοῦ 16ου αἰῶνα, ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία πέρασε σὲ μία φάση ἀποδιοργάνωσης, πολυπλοκότητας στὴ διοίκηση καὶ γενικότερα ἐξασθένησης τῆς αὐτοκρατορικῆς δύναμης, μὲ τὶς παραχῆς τῶν γενιτσάρων καὶ τὶς ἀποκεντρωτικὲς τάσεις τῶν πασάδων. Οὐτε ὁ ἰσλαμικὸς νόμος, οὔτε οἱ αὐτοκρατορικὲς διατάξεις σχετικὰ μὲ τοὺς ραγιάδες ἐφαρμόζονται τώρα μὲ ἀυστηρότητα, καὶ ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν αὐθαρεσία τῶν τοπικῶν διοικητῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων τῆς Πύλης. Βλ. Ν. Σβορώνου, Ἐπισκόπηση τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, σ. 43.

Παράλληλα ἡ κυρίαρχη τουρκικὴ τάξη μετὰ τὶς ἡττες καὶ τὴ νομισματικὴ κρίση ποὺ προκλήθηκε στὴν Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία μετὰ τὶς Μεγάλες Ἀνακαλύψεις (ἀνάμεσα στὰ 1550 καὶ 1620 τὸ τουρκικὸ νόμισμα χάνει τὰ 3/4 τῆς ἀξίας του) στράφηκε στὴ γῆ, ὅποτε αὐξήθηκαν τὰ τσιφλίκια καὶ ἡ ἐκμετάλλευση, βλ. Κ. Μοσκόφ, ὅ.π., σ. 39.

3. Γιὰ μίαν ὀλοκληρωμένη ἐξέταση τοῦ θέματος βλ. Ἀ. Βακαλόπουλο, Οἱ Ἀντικομακεδόνες ἀπόδημοι, ὅ.π.

962 οικογένειες, οί 78 ασχολούνται με τη γεωργία ή τὸ ψάρεμα, οί 22 με τὸ ἐμπόριο καὶ οί 700 με τὴ βιοτεχνία, κυρίως τῆς γούνας¹.

Μὲ τὴν πρόοδο αὐτῆς τῆς διαδικασίας οί δυνατότητες μετανάστευση-ἐμπόριο-βιοτεχνία συνδυάζονται, κι ἔτσι βρίσκουμε συχνὰ τὸν ξενιτεμένο σὰν ἐμπορικὸ ἀντιπρόσωπο τῶν τοπικῶν προϊόντων τῆς πατρίδας του, ποὺ πολλὰς φορές διακινεῖ ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸ ἔδαφος ἓνα ἄλλο μέλος τῆς οἰκογένειας².

Ἔτσι ἔχουμε τελικὰ στὸν βόρειο ἑλλαδικὸ χῶρο μία πρώτη κυριαρχία τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, ποὺ δημιουργεῖ μία πρώτη «κλασικὴ» ἀγορά. Ἄπ' αὐτὴ τὴν ὀρεινὴ οἰκονομία ξεκινᾷ ὁ Βαλκάνιος ἔμπορος, κι ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει μετὰ τὰ 1650, ἀργὰ ἀλλὰ σταθερά, ἡ πρώτη συγκέντρωση κεφαλαίου.

2. Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ. Τὸ σπίτι, ὅπως ἔχει φθάσει μέχρι τὶς ἡμέρες μας, ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἰσόγειο, τὸ μεσοπάτωμα καὶ ἓναν ὄροφο (εἰκ. 1, 2, 3, σχ. 4, 5, 6, 7, 8), ἐνῶ ἀρχικὰ περιελάμβανε καὶ ἓνα δεύτερο ὄροφο, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια.

Σὲ κάτοψη εἶναι ἓνα ἐπίμηκες ὀρθογώνιο ποὺ χωρίζεται ἐσωτερικὰ με ἓναν τοῖχο παράλληλο με τὴ μεγάλη του διάσταση σὲ δύο τμήματα (σχ. 1). Τὸ βόρειο καταλαμβάνεται ἀπὸ ἓναν ἐνιαῖο στενόμακρο χῶρο πρὸς τὸ μέρος τῆς αὐλῆς, ἐνῶ τὸ νότιο ἀπὸ ἓνα σύστημα δωματίων κατὰ παράθεση, μιὰ διαίρεση ποὺ ἀκολουθεῖται σ' ὅλους τοὺς ὁρόφους³.

Στὸ ἰσόγειο ἢ εἴσοδος τόσο ἀπὸ τὸ δρόμο (μία πόρτα), ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν αὐλὴ (2 πόρτες) γίνεται ἀπὸ τὸν ἐνιαῖο μακρόστενο χῶρο, πλακοστρωμένο με μεγάλη ἐπιμέλεια κατὰ τὴν καστοριανὴ συνήθεια με ὀρθογώνιες περίπου πλάκες κι ἓνα κυκλικὸ ὀμφάλιο ἔκκεντρο τοποθετημένο. Στὸν ἴδιο χῶρο, ποὺ παίζει τὸ ρόλο μιᾶς κλειστῆς αὐλῆς, βρίσκεται καὶ ἡ σκάλα γιὰ τοὺς παραπάνω ὁρόφους, κι ἓνα κτιστὸ πεζούλι, στοιχεῖο συχνὸ σ' αὐτὸ τὸν τύπο κατοικίας.

Τὸ ὑπόλοιπο μισὸ διαιρεῖται σὲ δύο μεγάλους χώρους, ἀνεξάρτητους σήμερα, ποὺ ἐπικοινωνοῦσαν ὅμως μεταξύ τους ἀρχικὰ καὶ ποὺ χρησίμευαν γιὰ κελλάρια. Στὸν ἓνα, στρωμένο με χῶμα χωρὶς ἰδιαίτερο πάτωμα, διατηρεῖται ἀκόμη μία διάταξη ξύλινων στοιχείων (σχάρα) γιὰ τὴν τοποθέτηση

1. Βλ. δ. π., σ. 299 σημ. 1, Κ. Μ ο σ κ ῶ φ, Ἡ Θεσσαλονίκη 1700-1912.

2. Βλ. δ. π., σ. 299 σημ. 1, Ὁ d ὀ n F ü v e s, Οἱ Ἕλληνες τῆς Οὐγγαρίας.

3. Στὸ μεσοπάτωμα, ὁ λεπτὸς τοῖχος ποὺ φαίνεται νὰ διαιρεῖ τὸ βορινὸ ἐνιαῖο ὀρθογώνιο χῶρο, ὅπου βρίσκεται ἡ σκάλα καὶ ὁ ἐσωτερικὸς ἐξώστης, εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη, ὅπως δείχνει καὶ ἡ μορφή τῶν ἀνοιγμάτων τοῦ τοίχου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διάφορες ἐπεμβάσεις στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου.

Εἰκ. 1. Βόρεια ὄψη τοῦ ἀρχοντικοῦ πρὶν ἀπὸ τὶς ἐργασίες

Εἰκ. 2. ΒΑ ὄψη τοῦ ἀρχοντικοῦ

των βαρελιών του κρασιού. Στη θέση αυτή σ' άλλα αρχοντικά (Σαπουντζή, Αιβάζη) υπάρχει και το καρούτι, όπου γινόταν το πάτημα των σταφυλιών.

Στο μεσοπάτωμα παρά τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις και εξαιτίας της προχειρότητας αυτών των τελευταίων, η αρχική διάταξη είναι ευδιά-

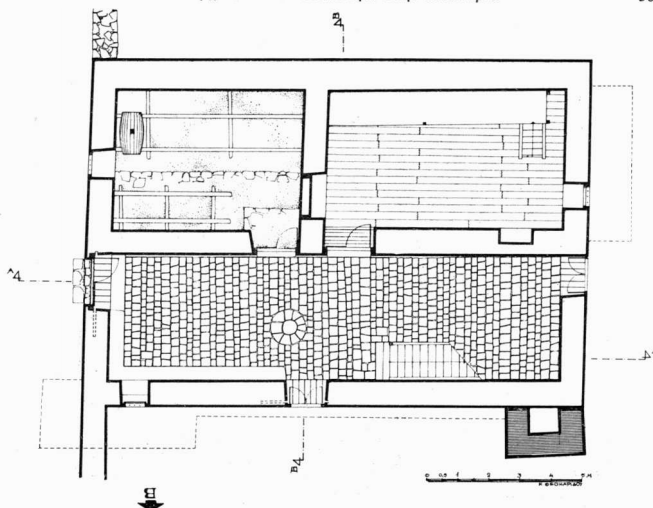

Εικ. 3. Η ανατολική όψη

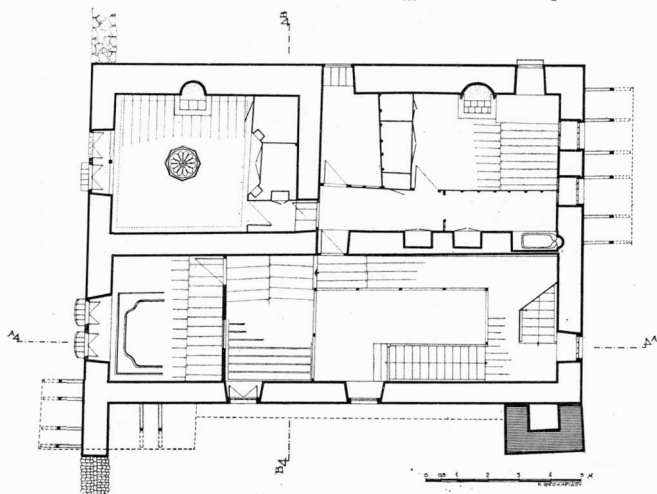
κριτη¹ (σχ. 2). Ακολουθεί βασικά το γνωστό μοντέλο. Ένιαϊος χώρος στο βορεινό μισό της κάτοψης και δύο χειμωνιάτικα δωμάτια με τζάκια στο νότιο, χωρισμένα μεταξύ τους από ένα στενό δευτερεύοντα χώρο αποθήκευσης.

Το ΝΔ δωμάτιο έχει εκ των υστέρων διαιρεθεί με σκοπό να δημιουργη-

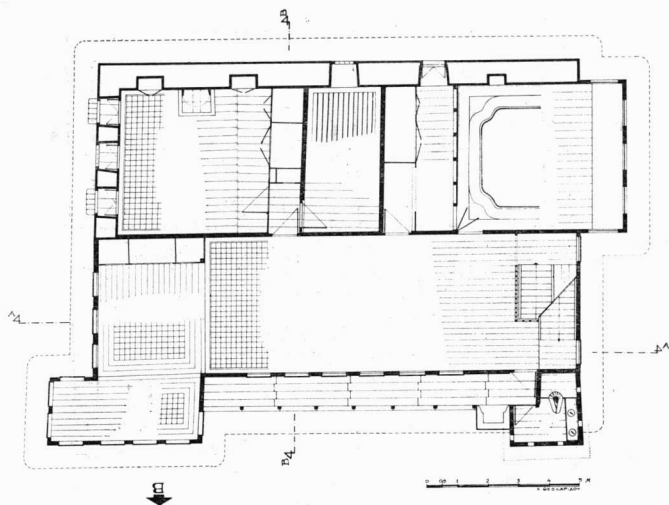
1. Τυπολογικά η μορφή αυτή πλατυμέτωπης κατοικίας με τον τονισμό μόνο του ενός άξονα και η εσωτερική διαίρεση παράλληλη με αυτόν, θεωρείται πολύ παλιά μορφή κατοικίας στην Καστοριά, ίσως η παλαιότερη και απλούστερη, από την οποία εξελίχθηκε ο β' τύπος με διάταξη σχήματος Π (βλ. Ν. Μο υ τ σ ο π ο ύ λ ο υ, Καστοριά, τὰ ἀρχοντικά, Ἀθήνα 1962, σ. 4-24). Ἐκεῖνο πού εἶναι βέβαιο εἶναι ὅτι ὁ τύπος γ' μετὴν συμμετρική, σὲ σχῆμα σταυροῦ κάτοψη στοὺς ὀρόφους εἶναι μεταγενέστερος τύπος. Ἐπικρατεῖ στὸν 19ο αἰῶνα καὶ ἐμφανίζεται τὴν ἴδια ἐποχὴ σ' ὅλο τὸ Βαλκανικὸ χῶρο (βλ. Χ ρ η σ τ ο Δ. Π ε ε β, Τὸ σπίτι τῆς Φιλιππούπολης τὴν ἐποχὴ τῆς ἀναγέννησης, Σόφια 1960) καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ νεοκλασικισμοῦ πού ἐπικράτησε στὴν Εὐρώπη καὶ πού ἐκφράσθηκε πέρα ἀπὸ τὴν συμμετρίαν καὶ μετὰ μορφολογικὰς λεπτομέρειας. Στὸν ἴδιο τύπο μετὰ τὸ ἐξεταζόμενο ἀνήκουν τὰ ἀρχοντικά Τσιατσάπα, Σαπουντζή, Τσεβέκου, Ἀφῶν Ἐμμανουὴλ γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὰ γνωστότερα. Ὅπως θὰ δοῦμε, οἱ οἰοιότητές τους δὲν πε-
ριορίζονται μόνο στὴν κάτοψη, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα βασικά συνθετικά στοιχεῖα, ἔτσι ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ μιλοῦμε γιὰ ἓνα πολὺ συγκεκριμένο τύπο σπιτιοῦ.

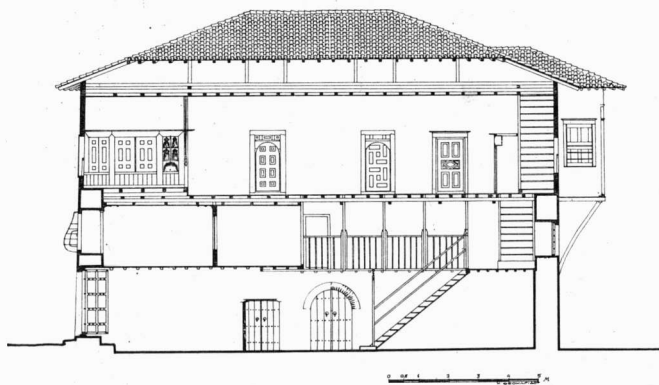
Σχ. 1. Κάτοψη τοῦ ἰσογείου τοῦ ἀρχοντικοῦ Μπασάρα

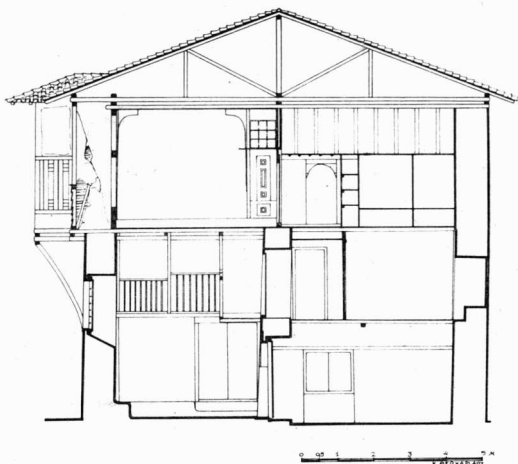
Σχ. 2. Κάτοψη μεσοπατώματος τοῦ ἀρχοντικοῦ

Σχ. 3. Κάτοψη α' ορόφου

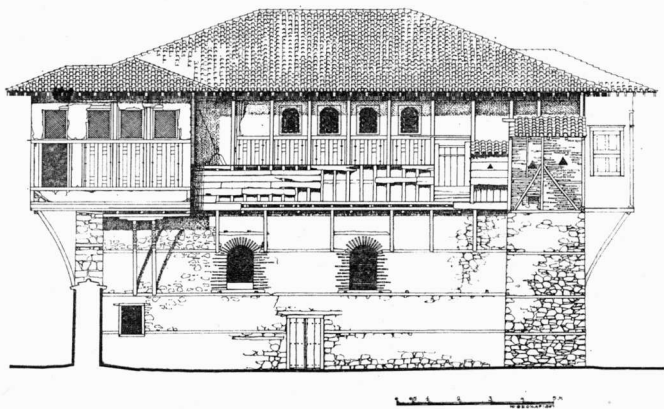
Σχ. 4. Τομή A-A κατά μήκος

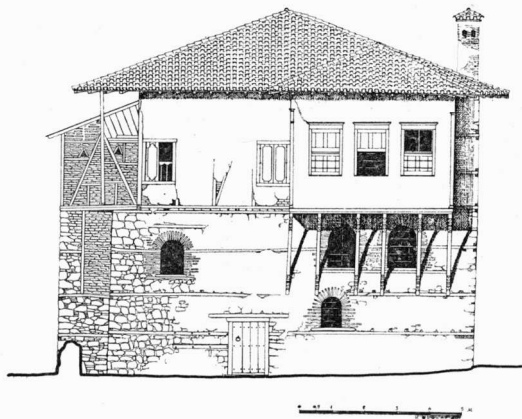
Σχ. 5. Τομὴ B-B κατὰ πλάτος

Σχ. 6. Ἀνατολική ὄψη

Σχ. 7. Βόρεια όψη

Σχ. 8. Δυτική όψη

θεῖ μία κουζίνα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χωριστεῖ στὴ μέση ἓνα ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ δωματίου καὶ νὰ δημιουργηθεῖ χῶρος νεροχύτη μέσα στὴ μάζα τοῦ τοίχου, ἴσως στὴ θέσι μιᾶς ἀρχικῆς κόγχης ντουλαπιού¹. Ἡ μετατροπὴ αὐτὴ ἐγινε πιθανότατα μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ μαγειρείου τῆς αὐλῆς, λείψανα τοῦ ὁποίου βρέθηκαν στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς, κοντὰ στὴν πόρτα τοῦ στενοῦ διαδρόμου ποὺ ὡδηγοῦσε μέχρι τὸ γυαλό.

Ἡ μεσάντρα αὐτοῦ τοῦ δωματίου, ὅπως καὶ τὰ διαχωριστικὰ στοιχεῖα, εἶναι πολλὴ πρόχειρης κατασκευῆς, ἐνδεικτικὸ τῆς μεταγενέστερης ἐπέμβασης. Ὅπως φαίνεται ὅμως ἀπὸ τὸ ὀριζόντιο δοκάρι στὸ ταβάνι, ποὺ φέρει τὶς χαρακτηριστικὲς ἐντορμίες γιὰ τὴν ὑποδοχὴ κατακόρυφων στύλων, καὶ ὁ ἀρχικὸς διαχωριστικὸς τοίχος βρισκόταν σχεδὸν στὴν ἴδια θέσι, σὲ 20 ἐκ. ἀπόστασι ἀπὸ τὴν πλάτῃ τῆς μεσάντρας. Τὸ ταβάνι τοῦ χώρου εἶναι μία νεώτατη πρόχειρη κατασκευή.

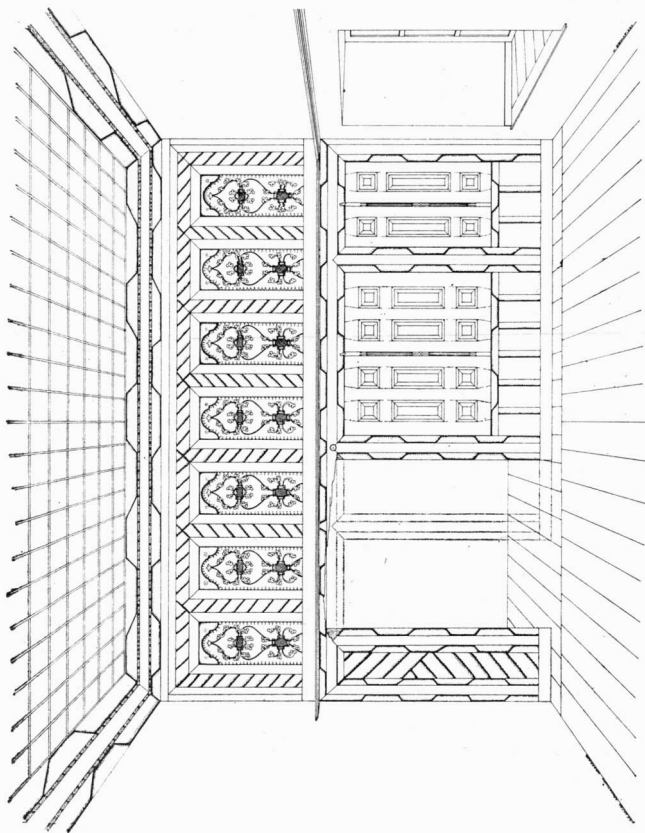
Τὸ ΝΑ δωμάτιο διατηρεῖ τὴν ἀρχικὴ του διάταξι, ἀλλὰ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα φαίνεται νὰ ἔχουν ἀντικατασταθεῖ σὲ μία μεταγενέστερη ἐπισκευή. Ἔτσι τὸ ταβάνι εἶναι σήμερα ἐπιχρισμένο καὶ μόνο στὸ κέντρο του τοποθετεῖται ὀκταγωνικὸς, ἐπίπεδος, ξυλόγλυπτος ὀμφαλὸς (ταμπλάς), πιθανότατα ἀπομεινάρι τοῦ ἀρχικοῦ ξύλινου ταβανιοῦ, ἐνῶ καὶ ἡ μεσάντρα μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ τραπεζοειδῆ σὲ κάτοψη ὑποχώρησι στὸ κέντρο εἶναι νεώτερος τύπος, ὅπως καὶ τὸ ὀρθογωνικὸ προσπέρασμα στὸ τζάκι² τοῦ ἴδιου χώρου. Ἀρχικὸ σὰν θέσι, ἀλλὰ ὄχι καὶ σὰν διαστάσεις (ὕψωθηκε ἡ ποδιά του), εἶναι τὸ παράθυρο τοῦ βοηθητικοῦ χώρου μεταξὺ τῶν δύο δωμάτων.

Τὸ τρίτο δωμάτιο στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἐνιαίου χώρου μὲ τὸν ἀνοικτὸ ἐσωτερικὸ ἐξώστη δημιουργήθηκε, ὅπως εἰπώθηκε, ἀπὸ μεταγενέστερη ἐπέμβασι. Τόσο τὸ ταβάνι του, ἐπιχρισμένο καὶ διακοσμημένο μὲ γύψινα κυμάτια, ὅσο καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐμφάνισι τοῦ διπλοῦ παράθυρου μὲ τὴ δημιουργία παραστάδων μὲ ἐπίκεντρα ἀπὸ ξύλινη ἐπένδυσι στὶς γωνίες (τὰ γνωστὰ κλασικότροπα κολονάκια) δείχνουν μία ἐπέμβασι μέσα στὸ 19ο αἰῶνα. Ταυτόχρονα στὸ ἴδιο παράθυρο ἀφαιρέθηκε ὁ ξύλινος στύλος, ποὺ καὶ ἐσωτερικὰ διαιροῦσε τὸ παράθυρο στὰ δύο ὑποβαστάζοντας τὸ πρέκι.

Στὸν α' ὄροφο βρίσκονται οἱ χῶροι ὑποδοχῆς (σχ. 3). Ὁ δοξάτος ἢ τοξάτο, ἓνας ἐνιαῖος χῶρος μὲ δύο ἐπάλληλα ὑπερυψωμένα τμήματα στὸ ἀνατολικὸ μέρος, τὸν ἡλιακὸ κατὰ μῆκος τῆς ὄψης του πρὸς τὴν αὐλή, καὶ δύο καλὰ δωμάτια μ' ἓνα κατ' ἀρχὴν καὶ σήμερα δύο βοηθητικὸς χώρους ἀπ'

1. Στὸ μεσοπάτωμα συχνὰ ὑπάρχει μαγειρεῖο μὲ νεροχύτῃ τῶν πιάτων (βλ. Κ. Μ α κ ρ ἦ, Ἡ λαϊκὴ τέχνη τοῦ Πηλίου, τὸ σπίτι, σ. 73), ἀλλὰ ἐδῶ βεβαιωμένα δὲν πρόκειται γιὰ ἀρχικὴ διάταξι.

2. Βλ. Α. Ὁ ρ λ ά ν δ ο υ, Τὰ παλαιὰ ἀρχοντόσπιτα τῆς Καστοριάς, ΑΒΜΕ, Δ' (1938) 202.

Σχ. 9. 'Η ζωνταρισιτή μεσάντρα τοῦ α' δρόμου

ἀνάμεσα. Ἀρχικὰ τὸ ΝΔ καλὸ δωμάτιο καταλάμβανε μεγαλύτερο χώρο συμπεριλαμβάνοντας καὶ τὸ βοηθητικὸ ποὺ περιέχει τὴ ζωγραφιστὴ μεσάντρα καὶ ποὺ εἶναι σήμερα χωρισμένος ἀπὸ ἕναν πρόχειρο μπαγδατότοιχο. Αὐτὴ ἡ μεσάντρα, ὅπως καὶ τὸ ξύλινο ζωγραφιστὸ ταβάνι, ὁρατὸ μέσα ἀπὸ τὸ βοηθητικὸ χώρο, εἶναι τὰ πιὸ ἀξιόλογα διακοσμημένα στοιχεῖα τοῦ σπιτιοῦ ποὺ σώζονται σήμερα (σχ. 9).

Μὲ τὸν περιορισμὸ τοῦ δωματίου καὶ τὴ μετατροπὴ του ἀπὸ χειμωνιάτικο¹ σὲ καλοκαιρινό, πρᾶγμα ποὺ πρέπει νὰ ἀκολούθησε τὴν καταστροφὴ τοῦ β' ὀρόφου, ὅπου κατὰ τὴ συνήθεια βρίσκονται οἱ κύριοι χώροι ὑποδοχῆς καὶ τὰ καλοκαιρινά, ἐγιναν καὶ οἱ ἀκόλουθες μετατροπές: α) ἀνοίχθηκε μία νέα πόρτα μὲ χαρακτηριστικὰ κλασικότερη μορφολογία, β) καταργήθηκε τὸ τζάκι, γ) δημιουργήθηκε ἕνα δεύτερο ταβάνι χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ καὶ στὸν χώρο μόνο τοῦ νέου δωματίου, ἐπιχρισμένο καὶ διακοσμημένο μὲ τὰ γνωστὰ γύφινι κυμάτια (σχ. 3), δ) ἀντικαταστάθηκαν τὰ ἀρχικὰ παράθυρα στὸ σαχνισί μὲ τὰ γνωστὰ παράθυρα μὲ κατακόρυφα ἀνασυρόμενα φύλλα, ποὺ ἦταν σὲ γενικὴ χρῆση τὸ 19ο αἰώνα. Ἡ ἐπισκευὴ ἄλλαξε καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν παραθύρων, στὴ μεγάλη διάσταση τοῦ σαχνισιοῦ, σὲ τρία ἀπὸ τέσσερα ποὺ ἦταν ἀρχικὰ² καὶ πρόσθεσε ἐξωτερικὰ τὶς συνηθισμένες γιὰ τὴν ἐποχὴ ξύλινες ἐπενδύσεις στὶς ἐξωτερικὲς γωνίες, μὲ τὴν κλασικὴ διαίρεση σὲ βάση, κορμό, ἐπίστεψη, ε) ἀνοίχθηκε ἕνα παράθυρο στὸ βοηθητικὸ χώρο ποὺ δημιουργήθηκε καὶ ποὺ ἀπομόνωνσε τὴ μεσάντρα.

Τὸ ΝΑ καλὸ δωμάτιο διατηρεῖται στὴν ἀρχικὴ του μορφή. Ἡ μεσάντρα ἀπὸ ἀχρωμάτιστο ξύλο ἀκολουθεῖ τὸν ἀρχικὸ τύπο, μὲ μία ζώνη διακοσμητικὸς ξύλινους ταβλάδες ποὺ ἐπενδύουν τὸν τοῖχο σ' ὅλο τὸ ὕψος μέχρι τὸ ταβάνι ποὺ εἶναι ἐπίσης ξύλινο ἀχρωμάτιστο καὶ σχηματίζει τὰ γνωστὰ καρό. Τὸ τζάκι ἐδῶ ἔχει κυλινδρικὸ (μᾶλλον πολυγωνικὸ) προπέτασμα μὲ κωνικὸ κορύφωμα ποὺ καταλήγει σὲ ἀνάγλυφο σταυρό.

Ἐπίσης στὴν ἀρχικὴ του μορφὴ διατηρεῖται καὶ ὁ δοξάτος, ποὺ εἶναι ὁ σπουδαιότερος χώρος τοῦ σπιτιοῦ. Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο του ὁ δοξάτος ἔχει ἕνα ὑπερυψωμένο τμήμα, κρεβάτα, ποὺ συνεχίζεται μ' ἕνα ἐκ νέου ὑπερυψωμένο τμήμα ποὺ προεξέχει σὰν γωνιακὸ σαχνισί καὶ ὅπου ἦταν στρωμένα τὰ μιντερίκια. Μὲ διαλυμένους τοὺς τοίχους ἀπὸ συνεχόμενα παράθυρα μὲ ἰσάριθμους φεγγίτες ἀπὸ πάνω, ὁ χώρος ἔχει τὴν πλήρη ἐποπτεῖα τοῦ δρόμου καὶ ὅλης τῆς γειτονιάς.

1. Κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τῆς στέγης βρέθηκε ἀχρηστευμένος ἀγωγὸς ἀπὸ τζάκι ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸν αὐτὸν χώρο.

2. Ἐπίσης κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τῆς στέγης βρέθηκαν στοιχεῖα ποὺ ὀδηγοῦν σ' αὐτὴ τὴ σκέψη καὶ ποὺ θὰ ἀναπτυχθοῦν στὸ κεφάλαιο τὸ σχετικὸ μὲ τὴν ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ β' χαμένο σήμερα δροφo.

Διαλυμένος επίσης από παράθυρα και φεγγίτες είναι και ο εξωτερικός τοίχος του δοξάτου προς τὸν ἡλιακό, με ἀποτέλεσμα ὅταν ἀνοίγονται ὅλα τὰ παράθυρα, μαζί με τὸ φῶς ποὺ μπαίνει ἀπὸ τοὺς φεγγίτες, νὰ παίρνει μία αἰσθησιὴ σχεδὸν ἡμιυπαίθριου χώρου.

Ὁ δοξάτος εἶναι λιτὰ διακοσμημένος. Τὰ ταβάνια του ξύλινα χωρὶς χρωματισμό, σχηματίζουν τὰ γνωστὰ μικρὰ τετράγωνα· οἱ σωζόμενοι γύψινοι φεγγίτες στὸν τοῖχο πρὸς τὸν ἡλιακό εἶναι μᾶλλον ἀπλῆς μορφῆς¹, με ἐλάχιστα κομμάτια ἐγχρωμο γυαλί. Αὐτὸ εὐκόλα ἐξηγεῖται ἂν θυμηθοῦμε ὅτι ἀρχικὰ ὁ κύριος χώρος ὑποδοχῆς ἦταν στὸ β' ὄροφο ποὺ καταστράφηκε καὶ ὄχι ἐδῶ. Στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ δοξάτου μία ξύλινη σκάλα ὡδηγοῦσε στὸ β' ὄροφο, ἐνῶ σήμερα βγάζει μέσα στὴ στέγη. Ἡ σκάλα δὲν εἶναι ἡ μόνη ἐνδειξη ὅτι ἀρχικὰ ὑπῆρξε ἓνας ἀκόμη ὄροφος, καταστραμμένος σήμερα. Στὴν ἀνατολικὴ ὀψὲς τοῦ σπιτιοῦ, στὸ ὕψος τοῦ α' ὀρόφου καὶ ἀνάμεσα στὰ τρία παράθυρα τοῦ ΝΑ δωματίου, διακρίνονται στὴ λιθοδομῇ πέντε κατακόρυφες αὐλακιές, με αὐξανόμενο βάθος ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω, ὑποδοχὲς τῶν λοξῶν ξύλων ποὺ πρέπει νὰ στηρίζαν ἄλλοτε ἓνα σαχνισὶ τοῦ β' ὀρόφου στὴ θέση αὐτή.

Πιο κάτω θὰ ἐκτεθοῦν τὰ στοιχεῖα ποὺ βρέθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπισκευῆς τῆς στέγης καὶ ποὺ ἐπιτρέπουν τὴν πλήρη ἀποκατάσταση τοῦ β' ὀρόφου.

Ὁ ἡλιακός, στοιχεῖο ποὺ σώζεται σήμερα μόνο σ' ἓνα ἀκόμη καστοριανὸ ἀρχοντικό, τῶν Ἀδελφῶν Ἑμμανουήλ, ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ παλιές φωτογραφίες καὶ σχέδια ὅτι ὑπῆρχε καὶ στοῦ Τσιατσπαῖ, θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐκτενέστερα παραὶ κάτω, γιατί σχετίζεται με τὸν τύπο τῆς κατοικίας καὶ μᾶλλον δὲν ἦταν στοιχεῖο τόσο σπάνιο στὴν Καστοριά, ὅσο ἀρχικὰ φαίνεται.

3. Κ α τ α σ κ ε υ ῆ. α) Τ ο ι χ ο π ο ι ῆ ς. Τὰ οἰκοδομικὰ ὑλικά καὶ οἱ κατασκευαστικοὶ τρόποι ποὺ ἐφαρμόστηκαν στὸ ἀρχοντικό τοῦ Μπασάρα εἶναι οἱ γνωστοὶ τῆς μακεδονικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Χοντροὶ λιθοκτιστοὶ τοῖχοι στὸ ἰσόγειο καὶ τὸ μεσοπάτωμα, ποὺ φτάνουν τὰ 90 ἐκ. σὲ πάχος, με ὀριζόντιες ξυλοδεσιές κατὰ ἀποστάσεις (τὰ χατίλια) καὶ λεπτοὶ τοῖχοι με ξύλινο σκελετὸ καὶ γέμισμα ἀπὸ τοῦβλα (τσατμάδες) στοὺς ὀρόφους. Ὁ νότιος τοῖχος, ὅπως συνήθως συμβαίνει με ἕναν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ, εἶναι λίθινος μέχρι τὸν τελευταῖο ὄροφο. Ἡ κατασκευὴ τῶν τοίχων, με μεγάλες πέτρες καὶ μικρὰ λιθαράκια σὰν γέμισμα στὰ ἐνδιά-

1. Ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα γύψινων φεγγιτῶν (πλαίσια) ποὺ διασώθηκαν στὸ ΝΑ δωμάτιο, φαίνεται ὅτι σχημάτιζαν διαφορετικὰ διακοσμητικὰ θέματα ἀπ' ὅ,τι αὐτὰ τὰ ἀπλούστατα τοῦ δοξάτου.

μεσα κενά και χῶμα σάν συνδετικό υλικό, είναι περισσότερο φροντισμένη στην ὄψη του σπιτιοῦ πρὸς τὸ δρόμο, παρὰ στὶς ὑπόλοιπες. Στὴν κύρια ὄψη τὸ σύστημα τοιχοποιίας ἐμφανίζεται σχεδὸν ἰσόδομο, οἱ πέτρες εἶναι σχετικὰ ὀρθογωνισμένες καὶ λείπουν τὰ ἐνδιάμεσα γεμίσματα ἀπὸ λιθαράκια. Τὴν ἐντύπωση τοῦ ἰσοδόμου ἐπιτείνει τὸ προσεκτικὸ ἀρμολόγημα μὲ ἀδύνατο ἀσβεστοκονίαμα, ποὺ προεξέχει ἐλαφρὰ ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ τοίχου, σχηματίζοντας ὀρθογώνια μὲ ἐλαφρὰ καμπυλωμένες γωνιές. Τὸ ἀρμολόγημα δὲν ξεπερνᾷ τὸ πλάτος τῶν 2,5 ἐκ. καὶ εἶναι περίπου ἐπίπεδο στὴν τομῇ.

Στὶς ὑπόλοιπες ὄψεις οἱ πέτρες εἶναι μικρότερες, ἀκανόνιστες μ' ἓνα πλῆθος γεμίσματα στὰ κενὰ τους, ἐνῶ τὸ ἀρμολόγημα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνεπίπεδο μὲ τὸν τοῖχο, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστα σημεῖα ποὺ προεξέχει ἐλαφρότατα καὶ περιβάλλει μὲ μία καμπύλη γραμμὴ τὴν πέτρα. Σ' αὐτὲς τὶς ὄψεις εἶναι φανερό ὅτι ἔγιναν πολλὲς ἐπισκευές, κάτι ποὺ δὲν παρατηρήθηκε στὴν ὄψη στὸ δρόμο, ποὺ τὸ ἀρμολόγημα εἶναι ἀδιατάρακτο. Τὴν ἴδια διαβάθμιση στὴν ἐπιμέλεια τῆς κατασκευῆς, ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν εἶναι ὁρατὸς ὁ τοίχος ἀπὸ τὸ δρόμο, ἢ ὄχι, παρατηροῦμε καὶ σ' ἄλλα καστοριανὰ ἀρχοντικά¹, ὅπως κυρίως τοῦ Τσιατσαπᾶ, ὅπου ἀκολουθεῖται τὸ ἴδιο σύστημα τοιχοποιϊῶν, μόνο ποὺ τὸ ἀρμολογεῖ στὴν κύρια ὄψη εἶναι λεπτότερο, δὲν σχηματίζει ὀρθὲς στρογγυλεμένες γωνίες καὶ ἔχει πρισματικὴ διατομῇ.

Στὴν κύρια πάντα ὄψη, λαξευμένους σὲ δύο ἐπάλληλους γωνιόλιθους τῆς Ν γωνίας, βρίσκουμε δύο σταυροὺς μὲ πεπλατυσμένα ἄκρα καὶ τρία ἡμισφαίρια διαταγμένα σὲ τρίγωνο (εἰκ. 4). Σημάδια τέτοια ἀποτρόπαια εὐρύτατα κατὰ τὰ ἄλλα διαδεδομένα στοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας (συνηθέστατα εἶναι καὶ τὰ σχηματικὰ πρόσωπα) συναντοῦμε μόνο σὲ δύο ἀκόμη περιπτώσεις ἀρχοντικῶν τῆς Καστοριάς, στὴν ΝΔ γωνία τοῦ Τσιατσαπᾶ, ὅπου κάτω ἀπὸ τὸ γωνιόλιθο μὲ τὴ λαξευμένη χρονολογία 1754 ὑπάρχει ἓνας σταυρὸς καὶ ἓνα ἄτεχνο πουλὶ καὶ στοῦ Σαπουντζῆ στὴν ΝΔ γωνία ἓνας σταυρὸς καὶ ἓνα ἡμισφαίριο².

¹ Ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐθνικότητα τοῦ σπιτιοῦ δηλώνεται ἀπὸ ἓνα σταυρὸ ἐγ-

1. Ἀρχοντικὰ Γκιμουρζινά, Ράλλη, Γάκη, Πουλιόπουλου κ.λ., πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνάγονται στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. Τὸ σύστημα ἐφαρμόστηκε γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, μάλιστα στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. φαίνεται νὰ γενικεύεται στὶς καλὲς κατασκευές.

2. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι σὲ κανένα ἀπὸ τὰ σπίτια τῆς Καστοριάς ποὺ ἀνάγονται στὸ 19ο αἰὶνα δὲν βρέθηκαν τέτοια σύμβολα. Ἀντίθετα στὰ σπίτια αὐτὰ ὁ σταυρὸς, σύμβολο θρησκείας καὶ ἐθνικότητος προβάλλεται ἐντονα, σάν κεντρικὸ στοιχεῖο σύνθεσης πάνω σὲ λιθανάγλυφες πλάκες, συνήθως πάνω ἀπὸ τὰ ὑπέρθυρα, ἢ λαξευμένες στὸ ἴδιο τὸ ὑπέρθυρο μαζὶ μὲ τὴ χρονολογία τοῦ σπιτιοῦ. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ τὰ πράγματα ἔχουν ἀρκετὰ ἡμερέψει γιὰ τὸ ἐλλήνιστὸ στοιχεῖο τῆς πόλης. Ἀντίστοιχα ἀνάγλυφα στοιχεῖα σὲ γωνιόλιθους δὲν βρέθηκαν σ' ἀρχοντικὰ τῆς Σιάτιστας ὅπου ἀναρτήθηκαν, παρὰ μόνο στὸ ἀρχοντικὸ τῆς Πούλκως.

γεγραμμένο σ' ένα ορθογώνιο σχῆμα 70×80 εκ. πάνω από την τοξωτή είσοδο από τὸ δρόμο. Σταυρὸ πάνω ἀπὸ τὴν τοξωτή κύρια εἴσοδο βρίσκουμε καὶ στὸ ἀρχοντικό τοῦ Τσιατσαπᾶ, ὅμως σχεδὸν κρυμμένο, τόσο διακριτικὰ σχηματισμένο ἀπὸ δύο κάθετα τοῦβλα κατάλληλα ἀρμολογημένα, γιὰ νὰ εἶναι τελικὰ ὁρατὸς μόνον ἀπὸ ἓνα προσεκτικὸ φιλικὸ μάτι. Παρόμοια δια-

Εἰκ. 4. Ἀνάγλυφοι σταυροὶ στοὺς γωνιόλιθους τῆς ΝΑ γωνίας

κριτικὴ παρουσία σταυροῦ, ἀλλὰ λίγο πιὸ ἐμφανῶς σχηματισμένου ἀπὸ δύο κάθετα τοῦβλα, συναντοῦμε καὶ πάνω ἀπὸ τὴν τοξωτή εἴσοδο τοῦ ἀρχοντικοῦ Γκιμουρζίνα.

Αὐτὴ ἡ ἐπιφύλαξη στὴν προβολὴ τοῦ χριστιανικοῦ συμβόλου δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ σχετίζεται μὲ τοὺς διωγμούς, ποὺ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὑφίσταται τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο στὴν Καστοριά μέχρι καὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰώνα¹.

β) Σ τ έ γ η, π α τ ώ μ α τ α. Ὅπως θὰ συζητηθεῖ στὴ συνέχεια, ἡ σημερινὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ δὲν εἶναι ἡ ἀρχικὴ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ξύλα της φάνηκε ὅτι ἦταν σὲ δεύτερη χρῆση. Ἀκολουθώντας ὅμως τὸν παραδοσιακὸ κατασκευαστικὸ τρόπο παρουσιάζεται σὰν μία ἐντυπωσιακὴ κατασκευὴ, μὲ τὸ μέγεθος στὶς γωνιαῖες διατομὲς ξύλων καὶ τὴ γνώση ποὺ φανερώνει σὲ θέματα τεχνικῆς².

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι σὲ πολλὰ ξύλα, πέρα ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικὲς τρύπες στὰ ἄκρα τους, γιὰ τὸ δέσιμο καὶ τὴν εὐκολὴ μετα-

1. Γνωστὸ εἶναι τὸ ἐπεισόδιο στὰ 1696 μὲ τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ ἀρχοντα Ντοῦλτσου· βλ. Ν. Μ ο υ τ σ ο π ο ὕ λ ο υ, Καστοριά, σ. 3.

2. Σχετικὰ μὲ τοὺς διάφορους τρόπους κατασκευῆς στεγῶν καὶ τὶς ὀνομασίες τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων, βλ. Ν. Μ ο υ τ σ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βέροιας, Ἀθήνα 1967.

φορά τους, βρέθηκαν διάφορα σύμβολα, διπλά ἢ μονὰ Χ χαραγμένα μετὰ τὸ σκεπάρνι. Ὅπως εἶπε ἓνας γέροντας ντόπιος μάστορας ποὺ τὰ ἀναγνώρισε εἶναι τὰ διακριτικὰ ποὺ ἔφτιαχνε κατὰ τὴν ὑλοτόμηση ἢ κάθε ομάδα ξυλοκόπων, γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίζει μετὰ τὴν κοινὴ τους μεταφορά¹.

Ἡ κατασκευή τῶν ξύλινων πατωμάτων, ὅπως καὶ οἱ ἐσωτερικὲς ξύλινες σκάλες, ἀκολουθοῦν γνωστοὺς κατασκευαστικοὺς τρόπους.

4. Ἀποκατάσταση β' ὀρόφου. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1976, μετὰ τὴν ἀγορὰ τοῦ ἀρχοντικοῦ ἀπὸ τὸ κράτος, ἀρχισαν οἱ ἐργασίες γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς στέγης του, ποὺ ἦταν σὲ μεγάλο βαθμὸ καταστραμμένη, μετὰ συνέπεια τῇ συνεχῇ φθορὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς βροχῆς. Μετὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς στέγης γιὰ τὴν ἀντικατάσταση ὄλων τῶν φθαρμένων ξύλων, ἔγινε δυνατὴ ἡ προσεκτικὴ παρατήρηση τῶν ξύλινων στοιχείων ποὺ σήμερα παίζουν τὸ ρόλο τῶν ὀριζόντιων δοκαριῶν τῆς στέγης, ἀλλὰ δὲν ἦταν ἀρχικὰ παρὰ τὸ πάτωμα τοῦ β' ὀρόφου.

Ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικὲς ἐντορμίες (ὑποδοχὲς τῶν κατακόρυφων στύλων τῶν τοίχων τοῦ ὀρόφου), ποὺ σώζονται α) στὰ βασικὰ περιμετρικὰ δοκάρια, β) σ' αὐτὸ ποὺ χωρίζει κατὰ μῆκος στὰ δύο τὸν ὄροφο (εἰκ. 5), γ) στὰ δύο κάθετα ποὺ ἀντιστοιχοῦν πάνω ἀπ' τοὺς τοίχους τοῦ βοηθητικοῦ χώρου ἀνάμεσα στὸ ΝΑ καὶ ΝΔ δωμάτιο, γίνεται φανερό ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεση τοῦ β' ὀρόφου ἀκολουθεῖ ἀκριβῶς αὐτὴν τοῦ α' ἀκόμη καὶ στὶς θέσεις τῶν θυρωμάτων, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὶς ἀποστάσεις τῶν στύλων καὶ τὰ ἴχνη τῶν καρφωμάτων.

Ἀκόμη ὁ δοξάτος εἶχε στὴν ἴδια θέση τὶς ὑπερυψωμένες κρεβάτες, ὅπως δείχνουν οἱ χαρακτηριστικὲς λαξεύσεις σὲ παράλληλες πυκνὲς γραμμὲς κάθετες στὰ βασικὰ δοκάρια, γιὰ ὑποδοχὴ καὶ ὀριζοντίωση τῆς δεύτερης σειρᾶς μικρῶν δοκαριῶν ποὺ πάνω τους καρφώνονταν τὰ σανίδια—λαξεύσεις ποὺ σταματοῦν ἀκριβῶς στὴν ἴδια γραμμὴ ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ α' σκαλὶ τῆς κρεβάτας τοῦ κάτω ὀρόφου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἕνα ἄλλο κάθετο δοκάρι ἔδινε τὴν ἀπαιτούμενη διαφορά ὕψους τῶν 15 ἐκ. καὶ σ' αὐτὴ τὴ στάθμη γινόταν πλέον τὸ σανίδωμα. Λόγω αὐτῆς τῆς προσθήκης, ἐνὸς δεύτερου δοκαριοῦ, ὅπου στερεώνονταν πλέον οἱ στύλοι, δὲν βρέθηκαν στὰ περιμετρικὰ ὀριζόντια ξύλα, πάνω ἀπὸ τοὺς τοίχους ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ ὑπερυψωμένα τμήματα, σημάδια κατακόρυφων στύλων, ὅπως στὰ ἄλλα σημεία.

Ἀντίθετα, κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τῆς βόρειας πλευρᾶς πάνω ἀπὸ τὸν ἡλια-

1. Ἄν τὰ σημάδια αὐτὰ ἔχουν καὶ κάποια ἄλλη σημασία, ἂν δηλ. δηλώνουν τὴ θέση τοῦ κάθε ξύλου στὴ στέγη, δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐξακριβωθεῖ σ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα, μιά ποὺ μέρος τοῦ ὕλικου τῆς στέγης εἶναι σὲ β', χρῆση. Πάντως σὲ μιά τέτοια περίπτωση θὰ χρειαζόταν μάλλον μεγαλύτερη ποικιλία συμβόλων, πράγμα ποὺ δὲν βρέθηκε.

κὸ παρατηρήθηκαν, τόσο στὸ ὀριζόντιο ξύλο κατὰ μῆκος τοῦ βόρειου τοίχου, ὅσο καὶ στὸ ἀντίστοιχο ὀριζόντιο ξύλο πάνω ἀπὸ τοὺς στύλους τοῦ ἐξώστη, τὰ γνωστὰ ἴχνη ἀπὸ τὴ στερέωση κατακόρυφων ξύλινων στύλων καὶ σὲ θέσεις ἀκριβῶς ἀντίστοιχες μ' αὐτοὺς τοῦ α' ὁρόφου. Αὐτὸ δείχνει ὅτι καὶ ὁ β' ὁροφος εἶχε ἡλιακὸ καὶ ὅτι στὰ ἀνοίγματα τοῦ βόρειου τοίχου ἀκολουθοῦσε ἀκριβῶς τὴν ἴδια διάταξη μὲ τὸν ὑποκείμενο ὁροφο, ἐφόσον οἱ θέσεις τῶν ἀνοιγμάτων καθορίζονται ἀπόλυτα ἀπὸ τὸν κάρναβο τῶν ὑποστυλωμάτων.

Εἰκ. 5. Ἐντορμίες στὶς θέσεις στηρίξεως τῶν στύλων τοῦ β' ὁρόφου

Ἀκόμη στὰ ὀριζόντια ξύλα, ποὺ προεξέχοντας ἀπὸ τὴ σημερινή στέγη σχηματίζουν τὸ ταβάνι τοῦ ἡλιακοῦ, βρέθηκαν καρφιὰ μόνο στὴν πάνω ἐπιφάνεια (πάτωμα τοῦ ἐξώστη), ἀλλὰ κανένα ἴχνος στὴν κάτω, ὥστε νὰ ὑποθέσουμε ταβανωμένο τὸν ἡλιακὸ, ὅπως συμβαίνει στὸ ἀρχοντικό τῶν Ἀδελφῶν Ἑμμανουήλ.

Τὸ ἀποχωρητήριο ποὺ καταλάμβανε τὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ ἡλιακοῦ καὶ ἦταν προσπελάσιμο μόνο ἐξωτερικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἡλιακὸ, βεβαιωμένα δὲν ἀνῆκε στὴν ἀρχικὴ κατασκευὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὁ πέτρινος πύργος-βάση του χωρίζεται μὲ ἄρμὸ ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη τοιχοποιία τοῦ σπιτιοῦ (σχ. 1, 2), ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ τρόπος ποὺ διαμορφώνεται τὸ ἐπάνω τμήμα του δείχνει σαφέστατα ὅτι ὁ ἡλιακὸς προϋπῆρχε καὶ ἡ κατασκευὴ κατέλαβε

ένα μέρος του (σχ. 3, εικ. 2). Έπειδή ή άθλια κατάσταση τής τοιχοποιίας του έγκυμονούσε σοβαρούς κινδύνους κατάρρευσης κατά τή διάρκεια τών έπισκευών, άποφασίστηκε ή κατεδάφισή του, όποτε στο τμήμα του τοίχου που κάλυπτε εμφανίστηκαν οί γνωστές έγκοπές στην τοιχοποιία, από τή στερέωση τών υπόλοιπων λοξών ξύλων που υποβάσταζαν τόν ήλιακό. Φαίνεται πώς άρχικά δέν υπήρχε άποχωρητήριο στους όρόφους, παρά μόνο στην αυλή¹.

Έρευνα στο όριζόντιο ξύλο στην πάνω επιφάνεια του σαχνισιού στη δυτική όψη έδωσε ίχνη 5 στύλων, δηλ. τέσσερα διαστήματα, πλάτους 1,40μ. τά άκραία και 105 εκ. τά ένδιάμεσα, πράγμα που δείχνει πώς άρχικά υπήρχαν 4 παράθυρα στην όψη του σαχνισιού και όχι τρία, με πλάτος γύρω στά 78 εκ. όσο και τά υπόλοιπα παράθυρα του σπιτιού.

Ό νότιος τοίχος φαίνεται νά συνέχιζε με λιθοδομή και στο β' όροφο, έφόσον περιλάμβανε τίς καπνοδόχους όλων τών τζακιών του σπιτιού. Σέ άπόσταση 210 εκ. από τó δυτικό άκρο του, στη στάθμη του πατώματος του β' όρόφου, βρέθηκε άχρηστευμένη καπνοδόχος, θέση που έξυπηρετεί μόνο τó ΝΔ δωμάτιο του α' όρόφου, που μετατράπηκε σέ καλοκαιρινό.

Προηγούμενως είχαν άναφερθεί τά σημάδια στη νότια πλευρά του άνατολικού τοίχου (εϊκ. 3) ένός σαχνισιού του β' όρόφου. Τά ίχνη τών στύλων στά ξύλα του πατώματος (σημερινής στέγης) έπιβεβαίωσαν τήν ύπαρξή του στη θέση αυτή.

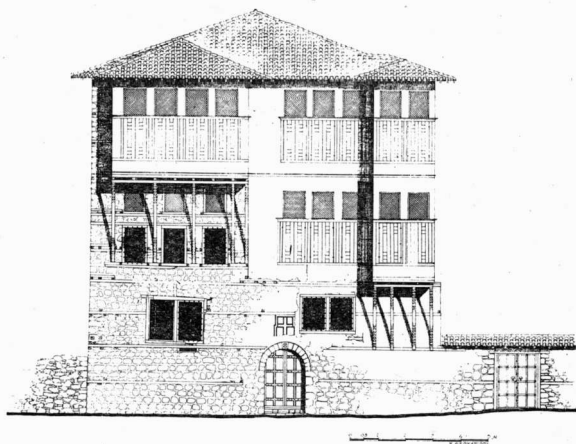
Με βάση τά στοιχεϊα που άναφέραμε προτείνουμε τήν άποκατάσταση τής μορφής του άρχοντικού, όλοκληρωμένου με τó δεύτερο όροφο² (σχ. 10, 11, 12).

5. Τυπολογικά. Με βάση αυτή τήν όλοκληρωμένη εϊκόνα του σπιτιού μπορούμε πιά νά άναζητήσουμε άντιστοιχίες κατ' άρχή στά σωζόμενα άρχοντικά τής Καστοριάς και στη συνέχεια στο μακεδονικό χώρο.

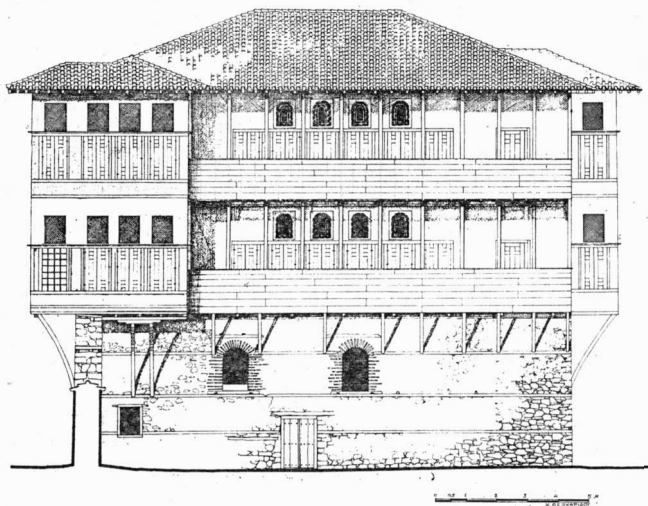
Τά χαρακτηριστικά που συνθέτουν τόν τύπο είναι: α) Όρθογώνια κάτο-

1. Άποχωρητήριο συναντάται στους όρόφους (συνήθως σέ ξύλινο πρόβολο έξωτερικά), π.χ. στά άρχοντικά του Μανούση ή του Κανατσούλη στη Σιάτιστα (βλ. Ν. Μο υ τ σ ο υ - λ ο υ, Σιάτιστα, τά άρχοντικά, πίν. 12 και 19 αντίστοιχα), αλλά είναι προσπελάσιμα από διάδρομο έσωτερικό, κι έχουν έξαρχής προβλεφθεί. Σ' αυτές τίς περιπτώσεις μόνο ό β' όροφος, όπου γίνεται ή ύποδοχή τών ξένων, διαθέτει τέτοιες εύκολίες. Δέν είναι άπίθανο και στη δική μας περίπτωση νά υπήρχε κάτι τέτοιο στο β', καταστραμμένο σήμερα όροφο, σάν πιθανότερη όμως θέση θά ήταν ή νότια πλευρά σέ συνδυασμό με τó βοηθητικό χώρο άνάμεσα στά δωμάτια.

2. Ό αριθμός τών ανοιγμάτων στο σαχνισί του β' όρόφου στόν άνατολικό τοίχο καθορίστηκε από τó συνολικό του μήκος δοσμένο από τά σημάδια στόν τοίχο και τó γνωστό κένναβο τών παραθύρων.

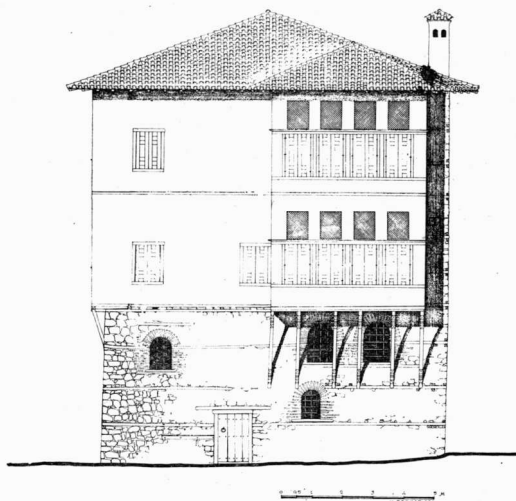

Σχ. 10. 'Η ανατολική όψη' αποκατάσταση

Σχ. 11. 'Η βόρεια όψη' αποκατάσταση

ψη μὲ κυριαρχία μόνο ἐνὸς ἄξονα (πλατυμέτωπη κατοικία). β) Ἐσωτερικὴ διαίρεση ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν κύριον ἄξονα, δημιουργώντας πάντα ἓνα ἐνιαῖο χωρὸ ποὺ καταλαμβάνει ὅλο τὸ μέτωπο τῆς κατοικίας κι ἀπ' ὅπου γίνεται ἡ προσπέλαση τῶν δωματίων, ποὺ διατάσσονται κατὰ παράθεση στὸ ὑπόλοιπο μισό τῆς κάτοψης. γ) Ὑπαρξὴ ἀνοικτοῦ ἐξώστη (ἡλιακοῦ) κατὰ μῆκος τῆς

Σχ. 12. Ἡ δυτικὴ ὄψη ἀποκατάσταση

μεγάλῃς πλευρᾶς, καὶ πάντα σὲ σχέση μετὰ τὸ δοξάτο, τοῦ ὁποῖου καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ μετώπου. Ἡ διάταξη μπορεῖ νὰ συναντᾶται μόνο στὸν ἀνώτερο ὄροφο (π.χ. ἀρχοντικό Ἑμμανουήλ) ἢ καὶ στοὺς δύο τελευταίους (π.χ. ἀρχοντικό Τσιατσαπᾶ, παλιὲς φωτογραφίες).

Στὸ στοιχείο τοῦ ἡλιακοῦ θὰ δοθεῖ ἰδιαίτερη προσοχή, γιατί εἶναι ἓνα τοπικὸ χαρακτηριστικὸ, μιὰ παραλλαγή γιὰ ψυχρὸ κλίμα στὸ γνωστὸ τύπο τοῦ σπιτιοῦ μὲ ἐσωτερικὸ ἀνοικτὸ χαγιάτι στὸν ὄροφο¹. Ἰδιαίτερα θὰ στα-

1. Ὁ τύπος εἶναι κοινὸς στὰ Βαλκάνια καὶ στὸ μικρασιατικὸ χωρὸ ἀπὸ τὰ παλιότερα παραδείγματα σπιτιῶν (18ος ἄρχες 19ου στὴν Φιλιππούπολη, βλ. Χρηστο Δ. Πеев, Τὸ σπίτι τῆς Φιλιππούπολης, τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγέννησης) μέχρι τὰ κονάκια τῆς Προύσας (βλ. Godfrey Goodwin, A History of Ottoman Architecture. The Ottoman House, London 1971, σ. 429 κ.έ.) καὶ τὰ σπίτια τῆς Βέροιας καὶ τῶν Ἀμπελακίων στὸ βόρειο ἐλ-

θοῦμε στη σχέση τοῦ τύπου, ὡς πρὸς τὸ στοιχεῖο αὐτό, μὲ τὸ βεριοιώτικο σπίτι, γιατί, ὅσο εἶναι γνωστό, στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν πλησιέστερων περιοχῶν δὲν συναντᾶται ἡλιακὸς ἢ χαγιάτι, π.χ. στὰ ἀρχοντικὰ τῆς Σιάτιστας. (Ἡ σύγκριση πάντα γίνεται μὲ ἀρχοντικὰ καὶ ὄχι μὲ ἀγροτικὲς κατοικίες).

Στὴ Βέροια τὸ ἀνοικτὸ χαγιάτι τοῦ δρόφου, ποὺ λειτουργικὰ παίξει τὸν ἴδιο ρόλο μὲ τὸν ἐπιμήκη ἐνιαῖο χῶρο τοῦ ἐξεταζόμενου καστοριανοῦ τύπου, εἶναι δηλ. ἡ σάλα ὅπου καταλήγει ἡ σκάλα καὶ ἀπ' ὅπου γίνεται ἡ προσπέλαση τῶν δωματίων, ἔχει πολλὲς φορὲς δύο σειρὲς ξύλινους στύλους πρὸς τὴν ἀνοικτὴ πλευρά, σὲ μικρὴ ἀπόσταση μεταξύ τους¹. Ἡ ἐξωτερικὴ σειρὰ τότε βρίσκεται σὲ πρόβολο ὑποστηριζόμενη ἀπὸ λοξὰ ξύλα ἢ πατὰ σὲ ἀντίστοιχους στύλους στὸ ἰσόγειο. Ἐτσι στὸ μέτωπο τοῦ χαγιατιοῦ δημιουργεῖται μία ἀκόμη διαβάθμιση τοῦ ἡμιυπαίθριου χώρου. Ἡ βασικὴ ἰδέα μοιάζει νὰ εἶναι ἡ ἴδια στὴν Καστοριά, μόνο ποὺ ἡ δευτέρη ἐσωτερικὴ σειρὰ στύλων κλείνεται μ' ἓναν τοῖχο διαλυμένο σὲ πολλὰ παράθυρα μὲ φεγγίτες ἀπὸ πάνω, ἐνῶ παραμένει σὰν ἡλιακὸς ὁ στενὸς χῶρος πίσω ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν σειρὰ στύλων². Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τύπου ἀναγνωρίζονται σὲ μιὰ ὁμάδα ἀρχοντικῶν, Τσιατσαπᾶ, Ἐμμανουήλ, Σαπουντζή (εἰκ. 6), Τσεβέκου γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὰ γνωστότερα.

6. Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀρχοντικὰ, ποὺ ἀποδίδον-

λαδικὸ χῶρο (βλ. Ν. Μ ο υ τ σ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βέροιας, καὶ τ ο ὗ ἰ δ ῖ ο υ, Τὰ Θεσσαλικά Ἀμπελάκια, σ. 67 κ.ε.). Μερικὰ δείγματα αὐτοῦ τοῦ τύπου σῶζονταν ἀκόμη μέχρι πρὶν λίγα χρόνια καὶ στὴν παλιὰ πόλη τῆς Θεσσαλονίκης.

1. Βλ. Ν. Μ ο υ τ σ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βέροιας, σ. 136 καὶ 196 στίτι Περ. Τζιντοῦ, σ. 162 στίτι ὁδοῦ Ἐδέσσης 6, σ. 175 στίτι ὁδοῦ Κουρμπετλή, σ. 182 Σιὸρ Μανωλάκη.

2. Στὴν Καστοριά, στὶς περιπτώσεις ὅπου ἡ ἐσωτερικὴ σειρὰ τῶν στύλων ἐμφανίζεται ἐλεύθερη μέσα στὸ χῶρο τοῦ δοξάτου καὶ μὲ μορφὴ τοξοστοιχίας σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο, π.χ. ἀρχοντικὸ Σαπουντζή, Τσεβέκου, ἡ προσεκτικὴ παρατήρηση ἔδειξε πὺς αὐτὸ ὀφείλεται σὲ μεταγενέστερες ἐπέμβασεις ποὺ εἶχαν σκοπὸ τὴ διέγερση τοῦ χώρου. Στὸ ἀρχοντικὸ Σαπουντζή ὁ βορινὸς ἐξωτερικὸς τοίχος φαίνεται καθαρὰ ὅτι ὀφείλεται σὲ ἐπισκευή, ὅπως δηλώνει καὶ ὁ μεταγενέστερος τύπος τῶν παραθύρων του σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὰ ἀρχικὰ παράθυρα τοῦ σαχνισιοῦ, ἐνῶ ἡ ἴδια ἡ ἐσωτερικὴ τοξοστοιχία μὲ τὰ ἐπιχρισμένα τοξύλλια καὶ τὴ διαμόρφωση τῶν στύλων μὲ κλασικὸ τρόπο (κιονόκρانا), δείχνουν ἐπισκευὴ σύγχρονη μὲ τὰ παράθυρα, μᾶλλον τὸ 19ο αἰ. (βλ. Α. Ὁ ρ λ ἄ ν - δ ο υ, ὅ.π., σ. 11, πίν. 30. Ἀρχοντικὰ τῆς Καστοριάς, «Πανακοθήκη τῆς τέχνης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ», Ἀθῆναι 1948, πίν. 3, 4). Καθαρότατο ὅμως τὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ ἡλιακοῦ φαίνεται στὴ βορινὴ ἄκρη τοῦ δυτικοῦ τοίχου, κάτω ἀπὸ τὸ σαχνισὶ ποὺ στηρίζεται πάνω στοὺς στύλους τοῦ ἡλιακοῦ, λύση γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Τσιατσαπᾶ (εἰκ. 6.) Στὸ ἀρχοντικὸ Τσεβέκου ἡ προχειρότητα τῆς μετασκευῆς βοηθᾷ στὴν ἐδκολότερη ἀναγνώριση τῆς ἀρχικῆς διάταξης, ποὺ στὸ μισοερειπωμένο β' ὄροφο εἶναι πλέον ὁλοφάνερη.

ται ὅλα στὸ 18ο αἰ.¹, τοῦ Τσιατσαπαῖ εἶναι τὸ μόνο ἀσφαλῶς χρονολογημένο, στὰ 1754, μὲ ἐπιγραφή ἀνάγλυφη σ' ἓνα γωνιόλιθο τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ σπιτιοῦ. Στὴν ἀποκαταστημένη μορφή τοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ Μπασάρα καὶ σ' αὐτὴ τοῦ Τσιατσαπαῖ, ὅπως μᾶς διασώθηκε σὲ σχέδια καὶ φωτογραφίες πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῶν ἡλιακῶν καὶ τοῦ ΒΑ σαχνισιοῦ τῆς βόρειας ὁψος²,

Εἰκ. 6. Ἀρχοντικὸ Σαποντζῆ. Νότια κατάληξη τοῦ ἡλιακοῦ

ἡ ὁμοιότητα τῶν δύο κτηρίων εἶναι ἐμφανέστατη τόσο στὴ γενικὴ σύλληψη τοῦ ὄγκου ὅσο καὶ στὴ διάρθρωση τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων. Εἶναι μάλιστα τέτοια ἡ ἀντιστοιχία σὲ ὁρισμένες λεπτομερειακὲς λύσεις, π.χ. τὸ κοινὸ στὰ δύο παραδείγματα στενομέτωπο διόροφο σαχνισί, πού στηρίζεται σὲ ὑπερψωμένο τμήμα τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου ἢ σὲ μορφολογικὲς λεπτομέρειες, ὅπως π.χ. τὰ λαξευμένα σύμβολα στοὺς γωνιόλιθους, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ στὴν ἐσωτερικὴ διακόσμηση, πού ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ δύο κτήρια πολὺ λίγο ἀπέχουν χρονικά, ἴσως μάλιστα τὸ ἓνα νὰ χρησίμευσε σὰν πρότυπο γιὰ τὸ ἄλλο.

1. Ὁ Τσαμίσης ἀναφέρει ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα ἀρχοντικὰ στὴν πόλη δὲν φαίνεται παλιότερο ἀπὸ τὸ 1720. Στὴ συνέχεια ἀποδίδει, λαμβασμένα, τὰ σπίτια τοῦ Μάλκου καὶ τοῦ κύρ Μιχάλη στὸ 17ο αἶνα, διότι τουλάχιστον τοῦ Μάλκου εἶναι χρονολογημένο στὰ 1745, ἐνῶ τὸ σπίτι τοῦ Χρυσοῦ Τσεβέκου τὸ ἀποδίδει σωστὰ στὸ 18ο αἶνα (βλ. Π. Τσαμίση, Ἡ Καστοριά καὶ τὰ μνημεῖα της, Ἀθῆναι 1949, σ. 189).

Στὸν ἴδιο αἶνα τοποθετεῖται καὶ τὸ ἀρχοντικὸ Σαποντζῆ καὶ Ἀφῶν Ἐμμανουὴλ (βλ. Ν. Μουτσόπουλου, Καστοριά, σ. 22).

2. Βλ. Ἀρχοντικὰ τῆς Καστοριάς. «Πινακοθήκη τῆς τέχνης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ», Ἀθῆναι 1948, βσιτισμένο σὲ μελέτῃ τοῦ 1936, πίνακες 3 καὶ 4.

Συγκρίνοντας την κάτω ζώνη της ζωγραφισμένης μεσάντρας του Μπασάρα με την αντίστοιχη κατασκευή στο ΝΑ καλὸ ὄντὰ τοῦ Τσιατσπαῖ, βρίσκουμε μεγάλη ὁμοιότητα τόσο στὴ μορφή καὶ τὶς λεπτομέρειες τῶν θυρόφυλλων, ὅσο καὶ στὴ χρωματικὴ τους διακόσμηση, δύο τόνους ὄχρα στὸ κέντρο, βαθὺ κεραμιδί στὸ διαχωριστικὸ κυμάτιο καὶ πράσινο πλαίσιο. Ἡ λοξὴ διαγράμμιση μὲ σκούρη πράσινη κυματιστὴ γραμμὴ, ποὺ στοὺς Τσιατσπαῖ διακοσμεῖ ὅλους τοὺς κατακόρυφους ἐνδιάμεσους ταβλάδες¹, στοῦ Μπασάρα ἐμφανίζεται πέρα ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ ἄκρο τῆς κάτω ζώνης καὶ στὰ πλαίσια τῶν ζωγραφισμένων διαχωρῶν τῆς ἐπάνω ζώνης.

Ἡ ἀπόλυτη ἀντιστοιχία στὴ μορφή καὶ τὶς κατασκευαστικὲς λεπτομέρειες τῶν ξύλινων κανατιῶν τῶν παραθύρων στὰ δύο κτήρια δὲν ἐκπλήσσει, γιὰτὶ φαίνεται νὰ εἶναι στοιχεῖα εὐρύτατα διαδεδομένα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὸ βόρειο ἐλλαδικὸ χῶρο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Καστοριά τὰ βρίσκουμε καὶ στὰ Ἀμπελάκια στὰ ἀρχοντικὰ Γ. Σβάρτζ², Δ. Σβάρτζ καὶ Κρασοῦλη, ἐνῶ τὴν ἴδια διάδοση φαίνεται νὰ ἔχουν καὶ οἱ μορφές τῶν ξύλινων κάγκελων ποὺ φράζουν τὸ κάτω μέρος τῶν παραθύρων τοῦ δοξάτου, παρόμοια στὰ ἀρχοντικὰ Μπασάρα καὶ Τσιατσπαῖ, ὅπως καὶ στοῦ Τσεβέκου, γνωστὰ ὅμως καὶ στὸ Πήλιο (Ἑλληνομουσεῖο Ζαγοράς)³.

Ἀντίθετα τὰ παράθυρα μὲ τὰ ἀνασυρόμενα ξύλινα φύλλα, ποὺ βρίσκουμε στὸ ΝΔ καλὸ ὄντὰ τοῦ Μπασάρα, εἶναι σαφέστατα λύσεις τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ γενικευμένη ἐφαρμογὴ τους σ' ὅλα τὰ ἀρχοντικὰ τῆς πόλης ποὺ χρονολογοῦνται στὸ β' μισὸ τοῦ 19ου αἰῶνα⁴, ἔχουν

1. Ἴδια χρωματικὴ διακόσμηση ἔχει καὶ ἡ ξύλινη ἐπένδυση τοῦ δοξάτου τοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ Σαπουντζῆ στὸ δεῦτερο δροφο (ἡ μεσάντρα καὶ τὸ διαχωριστικὸ τῆς σκάλας).

2. Στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Γ. Σβάρτζ, τὸ σαχνισὶ στὰ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου διαφορετικῆς κατασκευῆς ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα, ἔχει στὰ παράθυρά του ὀριζόντια ἀνοιγόμενα ξύλινα φύλλα, τύπος ποὺ προτείνεται καὶ σὲ μία ἀποκατάσταση τοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ Μπασάρα (βλ. Ν. Μοῦτσοπούλου, Οἰκισμοὶ-ἀρχοντικὰ-μετόχια. Ἐπιλογὴ διπλωματικῶν ἐργασιῶν 1966-1974, Θεσσαλονικὴ 1977).

Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι σὲ κανένα σημεῖο τῆς κατασκευῆς δὲν σώζονται ἱχνη ποὺ νὰ δικαιολογοῦν μία τέτοια μορφή καὶ οὔτε φαίνεται τὰ σημερινὰ κανάτια νὰ ὀφείλονται σὲ ἀντικατάσταση. Ἀλλοστε πουθενά στὴν Καστοριά δὲν βρίσκουμε αὐτὸν τὸν τύπο. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἴδια παραθυρόφυλλα συναντοῦμε σὲ ἀρχοντικὰ τῆς Μ. Ἀσίας (π.χ. στὸ Birgi). Ἐνῶ ἀντίθετα χαλκογραφίες τῆς Κων/πόλης τοῦ 19ου αἰῶνα παρουσιάζουν εὐρύτατη χρῆση τῶν ὀριζόντιων ἀνοιγόμενων φύλλων (βλ. Godfrey Godwin, ὁ.π., σ. 21 455, 436, 437 καὶ 442). Ἀκόμη δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ νὰ υποστηριχθεῖ κατὰ πόσο οἱ δύο τύποι διαφέρουν χρονικὰ ἢ ἀποτελοῦν σύγχρονες ἐναλλακτικὲς κατασκευαστικὲς λύσεις.

3. Βλ. «Σπίτια τῆς Ζαγοράς», Ἀθήναι 1949, πίν. 12. Τὸ Ἑλληνομουσεῖο.

4. Ἀρχοντικὸ Πουλιόπουλου 1860, Μάιος. Ἀρχοντικὸ Γάκη 1863, Ἀπριλίου 10. Ἀρχοντικὸ Ράλλη 1861, 22 Μαρτίου.

μεγαλύτερες ἀναλογίες, στεροῦνται τὴν ἐπάνω σειρὰ τῶν φεγγιτῶν¹ καὶ ἀκολουθοῦν γενικότερα μία κλασικὴ μορφολογία. Στὸ ἴδιο πνεῦμα ἐντάσσεται καὶ ἡ μεταγενέστερη πόρτα τοῦ ἴδιου χώρου.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω λοιπὸν μπορούμε νὰ προτείνουμε μία χρονολογία γιὰ τὸ κτίσιμο τοῦ σπιτιοῦ, τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ πολὺ κοντὰ στὴν ἐποχὴ ποὺ κατασκευάζεται τὸ ἀρχοντικό τοῦ Τσιατσασπᾶ, μὲ μία φάση μετατροπῶν καὶ ἐπισκευῶν στὸ μέσο τοῦ 19ου αἰ., ποὺ ἀκολούθησαν πιθανότατα τὴν καταστροφὴ τοῦ β' ὀρόφου. Τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε γιὰ νὰ τοποθετήσουμε χρονικὰ αὐτὴ τὴν καταστροφὴ εἶναι σχετικὰ καὶ περιορισμένα. Μία προφορικὴ παράδοση τῆς οἰκογενείας μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ ὄροφος ἔστεκε ἀκόμη στὰ 1816, ὅταν κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ἐπιδημίας χολέρας, τὰ «φευγάτα», ποὺ ξέσπασε ἐκεῖνὴ τὴ χρονιά, καὶ μὲ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ἡ ἀρχόντισσα τοῦ σπιτιοῦ παρατήρησε ἀπὸ τὸ βουνὸ ὅτι ὁ τελευταῖος ὄροφος ἔγερνε. Ἡ χρονολογία εἶναι ἴσως πολὺ πρόωμη γιὰ νὰ τὴ συσχετίσουμε μὲ τὴν καταστροφὴ τοῦ ὀρόφου ποὺ ὁ Τσαμίσσης τοποθετεῖ σὲ πῶς πρόσφατὴ ἐποχὴ², πράγμα ποὺ συμφωνεῖ ἄλλωστε καὶ μὲ τὴ μορφή τῶν ἐπισκευῶν ποὺ παρατηρήθηκαν στὸ σπίτι.

7. **Ἡ οἰκογένεια - ἐμπορικὴ δραστηριότητα.** Τὸ ἀρχοντικό τοῦ Μπασάρα ἀναφέρεται σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα τῆς Καστοριάς. Ὁ Τσαμίσσης πάλι παραθέτει τὴν πληροφορία ὅτι ἀνῆκε στὸν κύρ Μιχάλη, ποὺ ἦλθε στὴν Καστοριά ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μαζὶ μὲ τὸ γιό του Ἀνδρέα καὶ ὅτι ἀπὸ τότε ἔξι γενιὲς τῆς οἰκογενείας ἔμειναν σ' αὐτό³. Ἄν ἡ πληροφορία εἶναι σωστὴ, τότε ἡ ἀφίξη τοῦ κύρ Μιχάλη στὴν Καστο-

1. Τὸ δεύτερο, ἐξωτερικὸ προστατευτικὸ διάφραγμα τοῦ φεγγίτη ἔχει στὸ ἀρχοντικό ποὺ ἐξετάζουμε ἀπλὴ μορφή συρμάτινης σήτας, κάτι ἰδιαίτερα συνηθισμένο στὴν Καστοριά, βλ. π.χ. ἀρχοντικὰ Ἑμμανουήλ, Σαπουντζή καὶ πίσω ὄψη τοῦ Τσιατσασπᾶ. Τὸ ὅτι ἡ διάταξη αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἀρχικὴ στὸ σπίτι τοῦ Μπασάρα, φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι καὶ τὸ σημερινὸ ἀρμολόγημα τῆς ὄψης ποὺ ἐπικαλύπτει τὰ ξύλινα πλαίσια τῶν διαφραγμάτων εἶναι τὸ παλιό, ἐφόσον σχηματίζει στὶς θέσεις τῶν ξύλινων ὑποστηρίγματος τοῦ κουτσουρεμένου σαχνισιοῦ τῆς ἀνατολικῆς ὄψης ἀνέπαφη τὴν ὑποδοχὴ τους.

Ἡ λύση τῆς σήτας, οἰκονομικότερη καὶ ἀνθεκτικότερη ἀπὸ τὴ λεπτὴ γύψινη κατασκευὴ (π.χ. ἀρχοντικὸ Νατζή) υἱοθετήθηκε γιὰ λόγους οἰκονομίας προφανῶς καὶ συναντιέται σ' ἄλλες κατασκευὲς σὲ δευτερεύουσες ὁψεις (π.χ. ἀρχοντικὸ Τσιατσασπᾶ) παράλληλα μὲ κανονικοὺς γυαλωτοὺς προστατευτικοὺς φεγγίτες.

2. Γιὰ τὴν ἀφαίρεση π.χ. τοῦ ἀντίστοιχου ὀρόφου τῆς Ματῆς Σκόρδα ποὺ ἔγινε στὰ 1808 γράφει ὅτι ἔγινε πρὸ πολλῶν ἐτῶν σ' ἀντίθεση μὲ τοῦ Μπασάρα ποὺ τὴν τοποθετεῖ «πρὶν τῶν ἐτῶν». Βλ. Τ σ α μ ῖ σ η, Ἡ Καστοριά καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, σ. 195.

3. Τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφει ὁ Τσαμίσσης, τὴν τελευταία γενιά ἀντιπροσωπεύει ὁ γιατρὸς Κων/νος Μπασάρας (ἐγγονὸς τοῦ Γεωργίου) ποὺ γεννήθηκε στὶς 6 Φεβρουαρίου τοῦ 1869 στὴν Ζάνθη, ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ ἰδιόχειρὴ σημείωση τοῦ ἴδιου τοῦ Γεωργίου Μπασάρα.

ριά θα πρέπει να τοποθετηθεί γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα, εποχή που συμφωνεί με τη χρονολόγηση που προτάθηκε για το κτίσιμο του σπιτιού με βάση τα συγκριτικά στοιχεία.

Έκτος από τις παραπάνω πληροφορίες του Τσαμίση δὲν γνωρίζουμε τίποτε άλλο για την οικογένεια μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα, ὅποτε βρίσκουμε κύριο του σπιτιού τὸν ξακουστό στὴν Καστοριά ἄρχοντα Γεώργιο Μπασάρα. Ὁ Μπασάρας ἀνήκει στὴν γενιά ἐκείνη τῶν πλούσιων γουνεμπόρων τῆς ἀνθούσας πιά ἀστικής τάξης τῆς πόλης, πού δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν προηγούμενο αἰῶνα ἀπὸ τοὺς ἐμπορευόμενους μετὰ τὴν κεντρικὴ καὶ ἀνατολικὴ Εὐρώπη καὶ πού πέρα ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἀκμὴ ἔφεραν καὶ τὴν πνευματικὴ ἀνθιση στὴν Καστοριά, μετὰ τὴ δημιουργία σχολείων καὶ μετὰ τὴν ἐπαφή μετὰ τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα πού μετέφεραν.

Μετὰ τὴ συστηματικὴ καταγραφὴ τῶν ἀντικειμένων τοῦ σπιτιοῦ, μετὰ τὴν ἀγορά του ἀπὸ τὸ δημόσιο, βρέθηκαν δύο ἐμπορικὰ βιβλία πού ἀνήκουν στὸν Μπασάρα καὶ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐκτιμήσουμε τὴν ἔκταση τῆς δραστηριότητος καὶ τῶν ἐμπορικῶν του συναλλαγῶν πού ἀπλώνονταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὰ Γιάννενα μέχρι τὴ Βιέννη καὶ τὴ Λειψία. Τὰ δύο αὐτὰ βιβλία, σύμφωνα με πληροφορίες τῆς ἴδιας τῆς οἰκογένειας, εἶναι ἓνα ἐλάχιστο δείγμα μῆς ἀρκετὰ πλούσιας σειρᾶς, πού καταστράφηκε στὰ χρόνια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς. Τὸ ἓνα εἶναι ἓνα ἐμπορικὸ κατάστιχο, ἓνα ἡμερολόγιο, ὅπου σημειώνονται ὅλες οἱ συναλλαγές καὶ λοιπές ἐργασίες τῆς ἡμέρας καὶ καλύπτει τὰ χρόνια ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1836, μέχρι καὶ 14 Νοεμβρίου 1856¹. Ἔχει διαστάσεις 41 ἐκ. στὸ ὕψος καὶ 12,5 ἐκ. στὸ πλάτος, σκληρὰ ἐξώφυλλα ἀπὸ λεπτὸ ξύλο μετὰ χάρτινη ἐπικάλυψη καὶ δερμάτινη ράχη. Στὸ πίσω ἐξώφυλλο, στὴν πάνω ἀριστερὴ γωνία ἐξωτερικὰ, ὑπόλειμμα σφραγίδας ἀπὸ κόκκινο κερί διατηρεῖ ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ θέμα τῆς, τὸ ἔμβλημα τῆς ἐμπορικῆς κομπανίας, καὶ παριστάνει τὸ κάτω μέρος μῆς ἄγκυρας. Ὅπως εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄλλα παραδείγματα, τὸ ἔμβλημα εἶναι τυπικὸ γιὰ ἑλληνικὴ κομπανία καὶ σημαίνει μεταφορὰ προϊόντων ἀπὸ θαλάσσια ὁδὸ ἢ γενικὰ μετὰ πλοῖο². Στὴν ἐσωτερικὴ ὄψη τοῦ μπροστινοῦ ἐξωφύλλου ὑπάρχει τὸ μονό-

1. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κατάστιχου λείπουν τέσσερις σελίδες.

2. Τὸ ἔμβλημα τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων ἦταν ἓνας διπλὸς σταυρὸς πού συμβόλιζε τὴν χριστιανικὴ θρησκεία, ὁ ἀριθμὸς τέσσερα τὸ νόμιμο κέρδος 4%, καὶ μία ἄγκυρα ἂν ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων γινόταν μετὰ πλοῖο, ἢ κάποιο ἄλλο σχῆμα π.χ. καρδιά σὲ ἀντίθετη περίπτωση. Τὸ ἴδιο ἔμβλημα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σφραγίδα, μπορούσε νὰ τὸ δεῖ κανεὶς καὶ στὶς εἰσόδους τῶν ἐμπορικῶν οἰκῶν, μαζί μετὰ ἔτος ἰδρύσεως τῆς κομπανίας καὶ ἓνα μονόγραμμα, βλ. Ὁ δ ὁ ν F ὕ r v e s, Οἱ Ἕλληνες τῆς Οὐγγαρίας.

Κάτω ἀπ' αὐτὸ πνεῦμα πιθανὸν νὰ μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ καὶ μία παράξενη ἐπιγραφὴ πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ Κανατσούλη στὴ Σιάτιστα, πού περιέχει ὅλα τὰ παραπάνω σχετικὰ στοιχεία.

γραμμα Γρ. Α., πού συχνά ἀναφέρεται καὶ στὴν ἀλληλογραφία, ἐνῶ μετὰ τὸν Ὁκτώβριον τοῦ 1840 τὸ μονόγραμμα γίνεται ΓρΑΜ δηλ. Γεώργιος Α. Μπασάρας¹. Πολλὲς φορὲς τὸ ἴδιο μονόγραμμα γράφεται μέσα στὴν ἀλληλογραφία καὶ μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρες σὰν GM ἢ GAM.

Τὸ δεῦτερο βιβλίο εἶναι ἓνα βιβλίο ἐμπορικῆς ἀλληλογραφίας², βιεννέικης προέλευσης, καὶ καλύπτει τὰ χρόνια ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1856 μέχρι 15 Ἰανουαρίου 1864, ἀλλὰ δυστυχῶς ἓνας πολὺ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν σελίδων του δὲν εἶναι ἀναγνώσιμος, μετὰ ἀπὸ τὴ διάχυση τῆς μελάνης τῶν γραμμάτων, πού προκάλεσε ἡ ὑγρασία. Ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸ βιβλίο αὐτό, τὰ πρῶτα χρόνια μέχρι τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1858 ἡ κομπανία εἶναι «Γ. Μπασάρας καὶ Κωνστ. Παππᾶς», καὶ ὅλες οἱ ἐπιστολὲς ὑπογράφονται μὲ τὰ δύο ὀνόματα. Ὁ Κωνστ. Παππᾶς εἶναι τὸ μέλος τῆς κομπανίας πού μένει μόνιμα στὸ ἐξωτερικόν, στὴ Λειψία, ἐνῶ ὁ Μπασάρας παραμένει στὸ ἔδαφος τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Εἶναι ἓνα σχῆμα πού συνηθίζεται τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γιὰ οἰκονομικοὺς λόγους καὶ παρουσιάζεται μὲ μία παράλληλη μετατροπὴ τῆς παλιᾶς κομπανίας σὲ μετοχικὴ ἐταιρεία³. Μετὰ τὸ 1858 φαίνεται ὅτι τὸ σχῆμα ἀλλάζει μὲ τὴν εἴσοδον καὶ ἄλλων συνεταιρῶν, ὁπότε ὑπογράφει «Γεώργ. Α. Μπασάρας καὶ Συνδροφίω»⁴.

1. Ἦσως αὐτὸ νὰ δηλώνει ὅτι ἡ ἐπωνυμία «Μπασάρας» δόθηκε ἐκείνῃ τὴν ἐποχὴ στὴν οἰκογένεια. Ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος δὲν στάθηκε δυνατό νὰ ἐξακριβωθεῖ.

2. Μὲ τὴν ραγδαία ἀνάπτυξιν τῶν ἐλληνικῶν ἐμπορικῶν οἰκῶν δημιουργεῖται ἡ ἀνάγκη τῆς συστηματικῆς πιά ὀργάνωσός τους. Ἔτσι κάνουν τὴν ἐμφάνισίν τους ἐκτός τῶν ἄλλων ἐμπορικῶν βιβλίων καὶ ὁδηγοὶ γιὰ τὴ σύνταξιν τῶν ἀπαραίτητων ἐγγράφων καὶ τὴν ὀργάνωσιν ἀρχείου. Ἔτσι στὴ Βιέννῃ πρῶτος ὁ Σιατιστινὸς Θωμᾶς Δημητρίου ἐκδίδει δύο βιβλία: «Χειραγωγὸς ἐμπειρὸς τῆς πραγματείας, ἥτοι βιβλίο περιέχον ὅλους τοὺς ἀναγκαίους σχεδὸν λογαριασμοὺς τῆς πραγματείας, ὁμοῦ καὶ τὰ Ζυγία καὶ Πήχας ὅλης σχεδὸν τῆς Εὐρώπης» (1793) καὶ «Σκριττούρα Δόππια, ἥτοι ἡ τάξις τῶν πραγματευτάδικων κατὰστίχων» (1794) βλ. Ἄ π. Β α κ α λ ο π ο ὕ λ ο υ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Διασποράς, «Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τ. ΙΑ', σ. 233.

Ἐξελιγμένη μορφή τῶν πρῶτων βιβλίων εἶναι «Ἡ ἀλληλογραφία, ἥτοι Σύνγραμμα ἐμπορικῶν ἐπὶ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ἐμπόρου καὶ τῶν διπλογραφικῶν αὐτοῦ βιβλίων» τοῦ Π. Χ α ρ ί σ η, τυπωμένο ἐπίσης στὴ Βιέννῃ τὸ 1837, πού βρίσκουμε νὰ χρησιμοποιοῖ σὰν ἀπαραίτητο ἐγχειρίδιον ὁ Γ. Μπασάρας, σήμερα στὴν κατοχὴ τῆς οἰκογένειας. Τὸ βιβλίο στὶς τελευταῖες σελίδες περιέχει πολὺτιμο κατάλογο Ἑλλήνων συνδρομητῶν, καταχωρημένων κατὰ περιοχὰς σύμφωνα μὲ τὴν ἔδρα τῆς ἐπιχειρήσεώς του.

3. Γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν μορφῶν τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν σχημάτων, κομπανίες, μετοχικὲς ἐταιρεῖες κ.λ. βλ. Ὁ δ ὦ ν F ü v e s, Οἱ Ἑλλήνες τῆς Οὐγγαρίας.

Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Τ σ α μ ί σ η ς, ὁ.π., σ. 219, σημ. 32, στὴ Λειψία μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων γουναρικῶν συγκαταλέγονται καὶ πολλοὶ Καστοριανοί. Μάλιστα ὁ ἐμπορικὸς οἶκος Κων. Παππᾶ ὑφίσταται ἀπὸ τὸ 1819.

4. Μία σθησμένη σημείωσις, κάτω ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1858 ἀναφέρεται στοὺς λόγους τῆς ἀλλαγῆς, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἶναι πλέον ἀναγνώσιμη. Τὸ πιθανότερο

Τὰ προϊόντα πού κυρίως ἐμπορεύεται εἶναι γουναρικά, συνήθως ἀλεπούδες (ἀλούπια), ἐγγώρια καὶ ξένα. Μάλιστα κάνει ἐντύπωση ὅτι ἀπὸ τὰ ξένα γουναρικά ἀναφέρονται πρὶν συχνὰ τὰ ἀμερικανικῆς προέλευσης «ἀλούπια Βιργίνιας», εἶδος πού θεωροῦν πολὺ ἀκριβὸς καὶ γι' αὐτὸ ἰδιαίτερα φροντίζουν ζητώντας ἀπὸ τὸν Κ. Παπᾶ στὴ Λειψία νὰ τοὺς πληροφορεῖ συνεχῶς γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴ διακίνησή τους στὴ διεθνή ἀγορά. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὰ γουναρικά, ἐμπορεύονται ὑφάσματα καὶ διάφορα ἄλλα εἶδη.

Στοὺς μόνιμους ἀντιπροσώπους τους στὴν Κωνσταντινούπολη στέλνουν τὰ ἐμπορεύματα μὲ πλοῖο ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ἔχουν ἐπίσης μόνιμο ἀντιπρόσωπο, ἐνῶ στὸ Βελιγράδι, Περλεπέ (Πρίλεπ), Βιτόλια (Μοναστήρι), Φιλιππούπολη, ἡ διακίνηση τῶν ἐμπορευμάτων γίνεται μὲ καραβάνια. Συχνὰ ἀναφέρονται ἔξοδα γιὰ ζωοτροφές καὶ ἀμοιβές κिरατζήδων.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ μόνιμος συνεργάτης στὴ Βιέννη εἶναι ὁ Δημήτριος Μπετλῆς, προφανῶς μέλος τῆς πολὺ γνωστῆς καστοριανῆς ἀρχοντικῆς οἰκογένειας¹, μὲ τὸν ὁποῖο ἔχουν πολὺ συχνὲς συναλλαγές, ἐνῶ πολὺ καλὲς ἐμπορικὲς σχέσεις ἀναπτύσσουν μ' ἓναν ἄλλο Καστοριανὸ τὸν Γ. Α. Σκούταρη, πού καθὼς φαίνεται εἶχε ἐπίσης ἰσχυρὴ ἐμπορικὴ ἐταιρεία.

Ἐνα πυκνὸ δίκτυο ἐμπορικῶν σχέσεων ξαπλώνεται σ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου, Γιάννενα, Σιάτιστα, Βέροια, Νάουσα, Θεσσαλονίκη, Σέρρες. Ἡ τελευταία μάλιστα πρέπει νὰ ἔπαιξε τὸ ρόλο ἐνδιάμεσου σταθμοῦ, ὅταν χρησιμοποιοῦσαν τὸ χερσαῖο δρόμο γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπως στὴν ἀλληλογραφία ἐπανειλημμένα φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι σταματᾷ σ' αὐτὴ τὴν πόλιν ὁ Μπασάρας συνοδεύοντας ὁ ἴδιος ἐμπορεύματα, καὶ ἐπίσης ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐδῶ στὰ 1874 πουλήθηκε ἓνα κτήμα του.

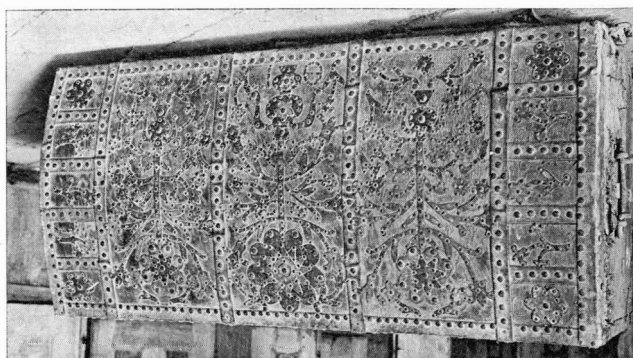
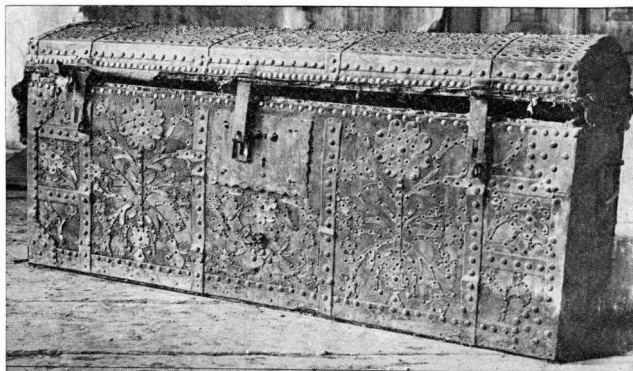
Στὰ δύο βιβλία, πέρα ἀπὸ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸ κόστος τῶν διαφόρων εἰδῶν καθημερινῆς ἀνάγκης καὶ τὶς ἀντιστοιχίες ἀξιῶν τῶν διαφόρων νομισμάτων πού κυκλοφοροῦν τὴν ἐποχὴ αὐτή, δίνονται καὶ πολλὲς κατατοπιστικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ τῆς οἰκογένειας καὶ κάποιες ἐργασίες ἢ ἐπισκευὲς τοῦ σπιτιοῦ. Ἐτσι π.χ. καταγράφονται ὅτι, στίς 11 Νοεμβρίου 1838 δίνει γιὰ ἔξοδα καὶ μαστορικὰ γιὰ τὸ κίосκι ὅλα μαζί 300 γρόσια· στίς 20 Ἰουνίου 1854 συμφωνεῖ νὰ τοῦ φτιάξουν τὸ μνήμα τῆς

εἶναι ὅτι μπαίνουν στὴν ὁμάδα καὶ ἄλλα πρόσωπα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία στὴ συνέχεια.

1. Στὸν ὑπ' ἀριθμ. 2754 κώδικα τῆς Μητροπόλεως Καστοριάς ἀναγράφονται, ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ἀρχόντες καὶ δωρητές, μέλη τῆς οἰκογένειας. Ἡ Ἑλαία, ἀρχόντισσα τοῦ Χρυσοῦ Μπετλῆ, ἡ Ξένω ἀρχόντισσα, μητέρα Γεωργίου Κων/νου Μπετλῆ καὶ ὁ ἀρχοντας Κων/νος Μπετλῆς, βλ. Π. Τ σ α μ ι σ η, Ἡ Καστοριά καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, σ. 182.

μητέρας του καὶ νὰ στρώσουν τὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ μὲ πλάκες καλές, καλοπελεκημένες, ὅλα μαζί γιὰ 600 γρόσια.

Στὶς ἀποθήκες τοῦ σπιτιοῦ διασώθηκε ἕνα ἀκόμη ἀξιόλογο τεκμήριο τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος τοῦ ἰδιοκτήτη. Εἶναι μία μικρὴ συλλογὴ ἀπὸ 5 μπαούλα γιὰ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων, ντυμένα μὲ δέρμα καὶ ἐνισχυμένα καὶ διακοσμημένα μὲ μεταλλικὰ ἐλάσματα μὲ καρφιά. Τὰ μπαούλα αὐτά, γνωστὰ σὰν ρουμανικῆς προέλευσης, τὰ βρίσκουμε καὶ σὲ ἄλλα καστοριανὰ

Εἰκ. 7-8. Χρονολογημένο σεντούκι τοῦ Μπασάρα

σπίτια, απλούστερα όμως στη μορφή, όπως αυτό με τη χρονολογία 1826, που φυλάγεται στο Λαογραφικό μουσείο της πόλης. Το πιο αξιόλογο σεντούκι της συλλογής Μπασάρα, διαστάσεων 122×57 εκ. και ύψους 54 εκ. φέρει τη χρονολογία 1764 και τα αρχικά Θ. Γ., διατηρείται δε σε αρκετά καλή κατάσταση¹. Διακοσμείται με θαυμάσια φυτικά θέματα, διάφορα είδη λουλουδιών που βγαίνουν μέσα από περίτεχνα βάζα, κομμένα σε δύο διαφορετικά μέταλλα, χρωματική διαφορά των μετάλλων και καρφωμένα με διάφορα μεγέθη καρφιδών πάνω στη δερμάτινη επένδυση του ξύλου. Έσωτερικά στη μία στενή του πλευρά το μπαούλο έχει μία ξεχωριστή θήκη που κλειδώνει ιδιαίτερα² (είκ. 7, 8).

Φαίνεται λοιπόν, και από την ύπαρξη ενός τόσο πρώιμου χρονολογημένου εμπορικού μπαούλου, πως το εμπόριο ήταν από παλιότερα παράδοση της οικογένειας, στην οποία οφείλει και την κοινωνική της άνοδο και ότι στο πρόσωπο του Γ. Μπασάρα στις αρχές του 19ου αιώνα φτάνει στο αποκορύφωμα της δύναμής της.

Έφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
Θεσσαλονίκης

ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ

1. Αντίστοιχο μπαούλο με δερμάτινη επένδυση και διακόσμηση με πλατυκέφαλα καρφιά βρέθηκε και στο άρχοντικό Κανατσούλη στη Σιάτιστα, χρονολογημένο στα 1766.

2. Ένα ανάλογο αλλά πιο σύνθετο σύστημα, με τρεις συρταρωτές θήκες, βρίσκουμε σε αντίστοιχο μπαούλο που φυλάγεται στο άρχοντικό του Νατζή.

S U M M A R Y

Kallio pi Theocharidou, Bassara's mansion and the family's trading activity.

Bassaras mansion, one of the oldest houses of Kastoria, dates back to the middle of the 18th century. It is a period during which the town is flourishing economically and culturally, mainly due to the small scale industry of fur processing and the widely spread commercial activity of the inhabitants.

The building is related to a group of some contemporary houses of the same typology, with many common characteristics in structural and ornamental details.

The actual building has one storey less than the original one, which can be safely represented, according to the traces preserved at the several parts of the structure.

The ground floor is used as storade and pantry. The mezzanine contains the family's bedrooms. The first floor is the piano mobile (reception quarters) suitably reformed for the case, after the destruction of the second floor, that took place at the middle of the 19th century.

The mansion belongs to a merchant family that came to Kastoria from Istanbul, at the middle of the 18th century.

The best known member of this family is the rich merchant George Bassaras whom we find in the first half of the 19th century having trading activities within a very wide region, extending from Leipzig and Vienna to Istanbul including most Macedonian and Balkan towns.

Some written documents relevant to this activity and period, that are found in the house, offer precious information about the commercial and economic life during the last phase of the Turkish occupation.